

ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η παγκοσμιοποίηση και ο νέος ανορθολογισμός

Ένα καινούργιο φαινόμενο που συμπίπτει χρονικά με την άνοδο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς και -εν μέρει τουλάχιστον- οφείλεται σε αυτήν, είναι ο νέος ανορθολογισμός που άρχισε να ανθίζει την τελευταία εικοσιπενταετία του 20ού αιώνα. Ο νέος αυτός ανορθολογισμός, που φουντώνει τόσο στο Βορρά όσο και στο Νότο, δεν παίρνει παντού τη μορφή επιστροφής στις παλαιές θρησκείες, όπως συμβαίνει στη χώρα μας. Στην πραγματικότητα, προσλαμβάνει ποικίλες μορφές, οι οποίες κυμαίνονται από την αναβίωση, σε ορισμένες περιπτώσεις, των παλαιών θρησκειών (χριστιανισμός, ισλαμισμός κ.ά.) έως την εξάπλωση διαφόρων ανορθολογικών ρευμάτων (μυστικισμός, πνευματισμός, αστρολογία, «Νέα Εποχή» κ.λπ.), τα οποία, ειδικά στη Δύση, απειλούν τις παλαιές θρησκείες.

Έτσι, ενώ στο Νότο (κυρίως ισλαμικές χώρες) και την ημιπεριφέρεια (Ελλάδα, χώρες του τ. «υπαρκτού» κ.λπ.), παρατηρείται μια σημαντική επιστροφή στη θρησκεία, στο Βορρά, με την εξαίρεση των Αμερικανών «ξαναγεννημένων χριστιανών», ο κανόνας είναι η συνεχής φθορά της θρησκείας, η οποία, όπως το διατύπωσε πρόσφατα θεωρητικός του μπλερισμού, «για πάνω από 300 χρόνια, χάνει συνεχώς τη μάχη κατά της επιστήμης και του ανθρωπισμού».⁵⁶¹ Και αυτό συμβαίνει παντού: από τις προτεσταντικές χώρες μέχρι την καθολική Ιρλανδία!

561. W. Hutton, *The Observer*, 20/8/2000.

Σήμερα όμως συγκλίνουν οι ενδείξεις ότι ο θρησκευτικός σκοταδισμός (που προάγεται από τους επαγγελματίες πολιτικούς μας και τα ΜΜΕ με προεξάρχοντα τα κρατικά κανάλια που σε κάθε σημαντική θρησκευτική γιορτή ξεπερνούν τα αντίστοιχα του Ιράν) προωθείται ενεργά και από την υπερεθνική ελίτ για τους δικούς της λόγους. Πριν ένα χρόνο, για παράδειγμα, ο Τ. Blair δήλωνε ότι «η πίστη είναι το μέλλον» και σε εφαρμογή της αρχής αυτής η βρετανική κυβέρνηση ενθαρρύνει σήμερα με κάθε τρόπο την εξάπλωση των θρησκευτικών σχολείων (ανεξαρτήτως δόγματος). Και αυτό, παρά το γεγονός ότι ο βρετανικός λαός στρέφεται όλο και περισσότερο εναντίον του θρησκευτικού σκοταδισμού, όπως δείχνει το γεγονός ότι η εκκλησία παρουσιάζει μείωση των μελών της κατά 27% από το 1980 ενώ σε πρόσφατο γκάλοπ μόνο το 38% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι πιστεύει πως ο Χριστός είναι ο υιός του Θεού τη στιγμή που το ανάλογο ποσοστό το 1957 ήταν 71 %!⁵⁶²

Αντίστοιχα, μια από τις πρώτες δεσμεύσεις του Bush, μόλις εξελέγη πρόεδρος (με την υποστήριξη και πανίσχυρων θρησκευτικών οργανώσεων) ήταν η διάθεση 11 δις δολ. σε θρησκευτικά προγράμματα πρόνοιας. Παράλληλα, ήδη από το 1998 το αμερικανικό Κογκρέσο ψήφισε το Νόμο για τη «Διεθνή Θρησκευτική Ελευθερία» και θεσμοθέτησε τη δημιουργία αντίστοιχης επιτροπής με αντιπρόσωπους σε κάθε πρεσβεία για να παρακολουθεί την εφαρμογή του στην πράξη. Χαρακτηριστική της σχετικής διαπλοκής της υπερεθνικής ελίτ είναι ότι σύμφωνα με τη Nina Shea, μέλος της επιτροπής αυτής, «ο κύριος στόχος μας είναι να εγκαθιδρύσουμε τη νέα φιλελεύθερη τάξη σε ολόκληρο τον κόσμο». Η παγκόσμια επομένως αυτή εκστρατεία υπέρ του θρησκευτικού σκοταδισμού και της πνευματικότητας συνδέεται άμεσα, όπως υποστηρίζει γάλλος αναλυτής, με τα λόμπι που προσπαθούν να επιβάλουν τις αξίες της ελεύθερης αγοράς μέσω της παγκοσμιοποίησης. Μάλιστα, το Αμερικάνικο Ινστιτούτο για τη Θρησκεία και τη Δημοκρατία (θερμός υποστηρικτής της οικογένειας Bush και του Reagan) ήταν ακόμη πιο σαφές τονίζοντας επανειλημμένα ότι «η παγκοσμιοποίηση είναι μια ιερή αποστολή εμπνευ-

562. S. Bates, *The Guardian*, 14/4/01.

σμένη από τη Βίβλο», ενώ η πρόεδρος του, Diane L. Knippers, δήλωνε ξεκάθαρα:⁵⁶³

Αυτό που μας κάνει να αγωνιζόμαστε για τη θρησκευτική ελευθερία σήμερα είναι το ίδιο που μας έκανε να αγωνιζόμαστε εναντίον του κομμουνισμού. Η κοινωνία δεν μπορεί να ευημερήσει όταν στηρίζεται στο ψεύδος, όπως συμβαίνει με τον αθεϊσμό και τον κομμουνισμό. Η πνευματικότητα είναι η εγγύηση του πολιτισμού αφού αυτή και η πίστη κάνουν τον κόσμο τίμιο και χωρίς τιμιότητα δεν μπορεί να υπάρξει εμπόριο, ενώ χωρίς εμπόριο δεν μπορεί να υπάρξει πολιτισμός.

Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι ήδη έχει γεννηθεί στην Αμερική μια νέα «υποεπιστήμη» (κάτι αντίστοιχο της υποκοουλτούρας, που καλλιεργεί το Χόλυγουντ) της «βιολογίας της πίστης» η όποια επεκτείνεται αλματωδώς ανά τον κόσμο με αμερικανικά κεφάλαια. Οι θεράποντες της «επιστήμης» αυτής, που παριστάνουν τους επιστήμονες (με το αζημίωτο βέβαια χάρη στην αφειδή επιχορήγηση θρησκευτικών οργανώσεων) χρησιμοποιούν δήθεν επιστημονικές μεθόδους για να «αποδείξουν» την ανάγκη για θρησκευτική πίστη. Παράδειγμα της υποεπιστήμης αυτής (που προβλήθηκε και από το ένθετο Έψιλον της *Ελευθεροτυπίας* της 12/8/01) είναι η περίπτωση του Andrew Newberg ο οποίος (συνεχίζοντας την προηγούμενη έρευνα του James Austin με τίτλο *Το ζεν και ο εγκέφαλος!*) σε πολύ πρόσφατο βιβλίο⁵⁶⁴ ισχυρίζεται ότι με τη χρησιμοποίηση υψηλής τεχνολογίας εισέδωσε στον εγκέφαλο βουδιστριών και φραγκισκανών καλογριών σε κατάσταση αυτοσυγκέντρωσης και «βρήκε» ότι οι μυστικιστικές εμπειρίες των καλογριών ήταν συνδεδεμένες με μια σειρά από παρατηρήσιμα νευρολογικά περιστατικά. Με βάση αυτές τις «επιστημονικές» αποδείξεις ο Newberg υποστηρίζει ότι «η μυστικιστική εμπειρία είναι βιολογικά και επιστημονικά πραγματική... η μυστικιστική εμπειρία στη ρίζα της είναι συνυφασμένη με την ανθρώπινη βιολογία» και καταλή-

563. B. Fouchereau, «Europe resists American religious cults», *Le Monde diplomatique*, Ιούν. 2001.

564. A. Newberg et al, *Why God Won't Go Away*, Ballantine Books, 2001.

γει στο περισπούδαστο συμπέρασμα ότι οι άνθρωποι αναζητούν το θεό γιατί ο εγκέφαλος τους είναι βιολογικά προγραμματισμένος για το σκοπό αυτόν.

Φυσικά, η μεθοδολογία που χρησιμοποιούν οι «επιστήμονες» σαν το Newberg δεν έχει καμία σχέση με την επιστημονική μεθοδολογία, όπως δείχνει το ίδιο το γεγονός της χρησιμοποίησης ενός εντελώς μη αντιπροσωπευτικού δείγματος (βουδίστριες και φραγκισκανές καλόγριες σε στιγμές θρησκευτικής έξαρσης) για να αποδείξει ότι όλοι οι άνθρωποι αναζητούν το θεό! Και αυτό, διότι δεν υπήρχε βέβαια ποτέ αμφιβολία ότι οι μυστικιστικές εμπειρίες είναι πολύ πραγματικές για τις καλόγριες και ότι επομένως θα συνδέονται με παρατηρήσιμα νευρολογικά φαινόμενα, όπως άλλωστε ακριβώς το ίδιο πραγματικές είναι για τους σχιζοφρενείς οι παραισθήσεις και ασφαλώς θα συνδέονται με ανάλογα παρατηρήσιμα νευρολογικά φαινόμενα. Όμως, ενώ δυνητικά όλοι οι άνθρωποι μπορούν να έχουν την ικανότητα για μυστικιστικές εμπειρίες ή παραισθήσεις, πολλοί άνθρωποι (και σε χώρες του Βορρά, εκτός των ΗΠΑ, οι περισσότεροι) δεν έχουν τέτοιες εμπειρίες. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι, αντίθετα με τους «επιστήμονες» αυτούς, ο ανθρώπινος εγκέφαλος δεν είναι προγραμματισμένος να αναζητά το θεό κατά τον ίδιο τρόπο που είναι πιθανώς προγραμματισμένος για να καταλαβαίνει τις γραμματικές δομές της γλώσσας (Chomsky). Με άλλα λόγια, ήταν πάντα θέμα επιλογής εάν οι άνθρωποι θα αναζητήσουν το θεό - πράγμα που δείχνει ότι η θρησκεία πάντα είχε να κάνει με κοινωνικούς ή ψυχολογικούς, αλλά όχι βιολογικούς, παράγοντες, ενώ βέβαια δεν ήταν ποτέ θέμα επιλογής η ικανοποίηση πραγματικών βιολογικών αναγκών (π.χ. οι ανάγκες για τροφή, νερό κ.λπ.· εκτός εάν αποφασίσουν να αυτοκτονήσουν). Διαφορετικό είναι βέβαια το θέμα αν οι άνθρωποι διαθέτουν την ικανότητα να πιστεύουν, κάτι που δεν χρειάζεται καμία «επιστημονική» επιβεβαίωση εφόσον υπάρχει η μαζική ιστορική εμπειρία με τα εκατομμύρια των πιστών και τους αιματηρούς θρησκευτικούς πόλεμους μεταξύ τους για να επιβάλει ο ένας την πίστη του στους άλλους. Με την ίδια λογική άλλωστε θα μπορούσε να δειχτεί ότι οι άνθρωποι έχουν και την ικανότητα να μην πιστεύουν, όπως πάλι αποδείχτηκε περίτρανα σε κορυφαίες στιγμές της ιστορίας από ολόκληρους λαούς (Ισπανικός Εμφύλιος) ή από σημαντικούς

διανοούμενους που αρνιούνταν να δεχθούν δοξασίες που δεν βασίζονται στο Λόγο ή τις εμπειρίες.

Ίσως ο καλύτερος χαρακτηρισμός για τη «βιολογία της πίστης» είναι αυτός του Guy Debord,⁵⁶⁵ συγγραφέα της *Κοινωνίας του θεάματος*:

Όταν η επίσημη επιστήμη έχει καταντήσει σαν το υπόλοιπο κοινωνικό θέαμα και παρά τις μοντέρνες τεχνικές παρουσίασης που χρησιμοποιεί απλώς αναβιώνει τις πανάρχαιες τεχνικές των σαρλατάνων στα πανηγύρια... δεν είναι εκπληκτικό να βλέπει κανείς την αντίστοιχη αναβίωση του κύρους των μάντηδων, των σεκτών και του αέρα κοπανιστού του ζεν, ή της θεολογίας των μορμών. Η άγνοια, που πάντα εξυπηρέτησε καλά την εξουσία, δεν έπαυσε ποτέ να είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης.

Όμως, πού οφείλεται η γενική άνθιση του ανορθολογισμού; Συνοπτικά μπορούμε να αναφερθούμε σε τρεις σημαντικές εξελίξεις τη τελευταία 25ετία: την καθολίκευση της οικονομίας της αγοράς μετά την κατάρρευση του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού, την οικολογική κρίση και την παράλληλη παταγώδη αποτυχία της «ανάπτυξης» στο Νότο. Η μεταπολεμική, επομένως, εξάπλωση της οικονομίας της αγοράς, που οδήγησε στη σημερινή νεοφιλελεύθερη διεθνοποιημένη οικονομία, προσέφερε γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη των διαφόρων ειδών ανορθολογισμού.

Ειδικότερα στο Βορρά, όπως προσπάθησα να δείξω αλλού,⁵⁶⁶ η σημερινή εξάπλωση τόσο του ανορθολογισμού όσο και των ναρκωτικών αποτελεί τη συνήθη αντίδραση στις δομικές αλλαγές των τελευταίων 50 χρόνων. Έτσι, η άνοδος του ανορθολογισμού στο Βορρά θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως το αποτέλεσμα τριών βασικά παραγόντων: πρώτον, του υπαρξιακού κενού που δημιούργησε ο καταναλωτισμός, ο οποίος

565. G. Debord, *Comments on the Society of the Spectacle*, Verso, 1998, σελ. 41-42.

566. Βλ. Τ. Φωτόπουλος: *Θρησκεία, αυτονομία και δημοκρατία, Η άνοδος του νέου ανορθολογισμού*, Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα, 2000¹ *Ναρκωτικά. Πέρα από τη δαιμονολογία της ποινικοποίησης και την «προοδευτική» μυθολογία της φιλελευθεροποίησης*, Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα, 1999.

αποτελεί τη βασική ιδεολογία της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς· δεύτερον, της αβεβαιότητας και του στρες που πήραν μαζικές διαστάσεις εξαιτίας της εξάπλωσης της ανεργίας και της «ελαστικής» εργασίας που συνόδευσαν τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, και, τέλος, της ταυτόχρονης κρίσης της «αντικειμενικότητας» της επιστήμης. Όσον αφορά τον τελευταίο παράγοντα ειδικότερα, η μετακίνηση προς θρησκευτικά δόγματα ή τον ανορθολογισμό γενικότερα αντανakλούσε την εσώτερη ανάγκη πολλών ανθρώπων για «βέβαιες αλήθειες», την επαύριον της κρίσης του «αντικειμενικού» ορθολογισμού (επιστήμη) και, ιδιαιτέρως, του «επιστημονικού» σοσιαλισμού (πίστη σε ιστορικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς «νόμους» κ.λπ.).

Αλλά, ενώ στο Βορρά τα φαινόμενα αυτά προκαλούνται από την εξάπλωση των μεσαίων στρωμάτων και συνακόλουθα του καταναλωτισμού, καθώς και από την παράλληλη συγκέντρωση εξουσίας στα χέρια των ελίτ που οδήγησε στην ένταση της πολυδιάστατης θεσμικής κρίσης (πολιτικής, οικονομικής, οικολογικής, πολιτιστικής), στο Νότο, οι αντιδράσεις αυτές πυροδοτούνται από μίαν αντιφατική διαδικασία που περιλαμβάνει τη μεταφύτευση στις χώρες αυτές των πολιτικών και πολιτιστικών πρότυπων του Βορρά που δεν συνοδεύονταν όμως από μια αντίστοιχη ανάπτυξη των μεσαίων στρωμάτων και του καταναλωτισμού. Η απώτερη αιτία της αντίφασης αυτής είναι η παταγώδης αποτυχία της δυτικής «ανάπτυξης» που εισάχθηκε στις χώρες αυτές. Τα θρησκευτικά κινήματα επομένως στο Νότο, από τις ισλαμικές χώρες μέχρι τη Λατινική Αμερική, παίρνουν το χαρακτήρα κοινωνικών κινημάτων κατά της οικονομικής και πολιτιστικής «ανάπτυξης» που επιβάλλει η διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς και οδηγούν σε καθεστώτα τύπου Ιράν και Αφγανιστάν.

Τα ανορθολογικά κινήματα όμως, είτε στο Βορρά είτε στο Νότο, άμεσα η έμμεσα, στηρίζουν τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς και τη Νέα Τάξη. Έτσι, στο Βορρά τα «λόμπι» των «ξαναγεννημένων» χριστιανών καθώς και των θρησκόληπτων εβραίων -μαζί με τους σιωνιστές- ουσιαστικά καθορίζουν την αμερικανική πολιτική, ενώ το ρεύμα της «Νέας Εποχής» προωθεί την ιδιωτέυση που αποτελεί βασικό θεμέλιο της σημερινής α-πολιτικής κοινωνίας. Ακόμη, τα ανορθολογικά κινήματα στο Νότο και οι ακρότητές τους, που απορρέουν από διάφορα ανόητα θρη-

σκευτικά δόγματα που δεν επιδέχονται ορθολογική συζήτηση, παρέχουν τα προσχήματα στις ελίτ του Βορρά να παίζουν το ρόλο του φύλακα των ατομικών δικαιωμάτων και της δημοκρατίας που απειλούνται από τα φονταμενταλιστικά καθεστώτα (εξαιρουμένων βέβαια των «δικών» τους παρομοίων καθεστώτων, για παράδειγμα, το Ισραήλ). Γι' αυτό και σήμερα αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο ενός αντισυστημικού κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης η πάλη όχι μόνο κατά της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς αλλά και κατά του ανορθολογισμού κάθε είδους.

Όμως, το ερώτημα που ανακύπτει εδώ είναι έχει λόγο ύπαρξης, σήμερα ιδιαίτερα, αυτός ο νέος ανορθολογισμός: Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό θα πρέπει να αναφερθούμε στο χαρακτήρα του νέου ανορθολογισμού και τους λόγους που προβάλλονται για να δικαιολογήσουν τη δήθεν ανάγκη γι' αυτόν σήμερα. Μπορούμε γενικώς να ορίσουμε ένα ανορθολογικό σύστημα ως το σύστημα του οποίου οι θεμελιώδεις πεποιθήσεις δεν συνάγονται με ορθολογικές μεθόδους, δηλαδή με βάση το «Λόγο» και/ή την προσφυγή στα δεδομένα των αισθήσεων, αλλά με βάση τη διαίσθηση, το ένστικτο, το συναίσθημα, τη μυστικιστική εμπειρία, «εξ αποκαλύψεως» κ.λπ. Σαν τέτοιες οι πεποιθήσεις αυτές βρίσκονται επομένως εκτός Ορθού Λόγου. Αυτό ισχύει ιδιαιτέρως για όλες τις θρησκείες οι οποίες ανέκαθεν χαρακτηρίζονταν από την ύπαρξη μιας σειράς ανορθολογικών κεντρικών αληθειών (θεός, αθάνατη ψυχή, κάρμα κ.λπ.), οι οποίες είναι συνήθως καταγεγραμμένες σε ένα ιερό κείμενο όπως το Ευαγγέλιο, το Κοράνι, οι Βέδες κ.ά. Με αυτή την έννοια, οι θεμελιώδεις αλήθειες που χαρακτηρίζουν όλα τα θρησκευτικά συστήματα αποτελούσαν πάντοτε ένα κλειστό σύστημα. Το γεγονός όμως ότι όχι μόνο ανορθολογικές πεποιθήσεις, όπως τα θρησκευτικά συστήματα, αλλά και ορθολογικές ιδεολογίες όπως ο μαρξισμός αποτελούν κλειστά, και επομένως αντιδημοκρατικά, συστήματα δεν σημαίνει ότι μπορούμε να τις βάζουμε όλες στο ίδιο «τσουβάλι», όπως κάνουν διάφοροι ημιμαθείς ανανήψαντες τέως αριστεριστές που παρομοιάζουν την Εκκλησία με το κόμμα κ.λπ. Υπάρχει μια θεμελιακή διαφορά μεταξύ μιας ορθολογικής ιδεολογίας, όπως ο μαρξισμός, και ενός ανορθολογικού συστήματος, όπως η θρησκεία. Και αυτό διότι η διάψευση των μαρξιστικών υποθέσεων είναι δυνατή διά της προσφυγής στο Λόγο και/ή τα δεδομένα

των αισθήσεων που αποτελούν την πηγή της αλήθειάς τους, σε αντίθεση με τις ανορθολογικές «αλήθειες», που υποτίθεται πηγάζουν από το «θείο λόγο», τη διαίσθηση κ.λπ. - πράγμα που αποκλείει το διάλογο και την ίδια την πραγματική δημοκρατία, που δεν μπορεί παρά να στηρίζεται στην ορθολογική αμφισβήτηση των πάντων.

Πρόδρομος του «νέου» ανορθολογισμού ήταν το σημαντικό αντιορθολογικό κίνημα που αναπτύχθηκε στην Ευρώπη του 19ου αιώνα σε αντίδραση στον ορθολογισμό (δηλαδή τη φιλοσοφική αντίληψη η οποία θεωρούσε το Λόγο ως κύρια πηγή και κριτήριο της γνώσης) του Διαφωτισμού. Ο σκοπός αυτού του κλασικού ανορθολογισμού δεν ήταν η επιστροφή στη θρησκευτική εσοχή του ανορθολογισμού και την εξ αποκαλύψεως αλήθεια, αλλά ο εμπλουτισμός της ανθρώπινης κατανόησης της ζωής, ώστε να επεκταθεί σε διαστάσεις έξω από τα όρια του Λόγου, στις διαστάσεις του ενστίκτου, του αισθήματος και της βούλησης. Εκδηλώσεις του ανορθολογικού αυτού ρεύματος μπορούμε να παρατηρήσουμε σε πολλούς τομείς και κυρίως στη φιλοσοφία, τόσο τη γνωσιολογία όσο και την οντολογία, όπου το αντιορθολογικό κίνημα αμφισβητούσε την «αντικειμενικότητα» του Λόγου και τις απόψεις ότι ο κόσμος χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη ορθολογικών δομών (όπως υποστήριζαν οι ορθολογιστές), αλλά και τις απόψεις ότι ο κόσμος χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη νοήματος και σκοπού, (όπως υποστήριζαν οι θρησκειές). Αντίστοιχες εκδηλώσεις του ρεύματος αυτού συναντούμε στην Ιστορία όπου αμφισβητείται η δυνατότητα ανάπτυξης μιας «ορθολογικής» η «αντικειμενικής» ιστορίας, στην ηθική όπου αμφισβητείται η δυνατότητα ανάπτυξης «αντικειμενικών» ηθικών κριτηρίων, και, φυσικά, στην τέχνη και τη λογοτεχνία, με την ανάπτυξη του ρομαντικού κινήματος και αργότερα του υπερρεαλιστικού.

Ο «νέος» ανορθολογισμός, που αναπτύσσεται σήμερα στο Βορρά με τη μορφή των διάφορων εξωθρησκευτικών κινήματων που ανέφερα, εκφράζει παρόμοιες απόψεις που υποτίθεται δικαιολογούν την ανάγκη για το νέο ανορθολογισμό. Τέτοιες απόψεις είναι ότι ο ορθολογισμός του Διαφωτισμού, η ιδέα της Προόδου και η σημερινή, υποτιθέμενα «αντικειμενική», επιστημονική γνώση, καθώς και η συνακόλουθη τεχνολογία, έχουν οδηγήσει σε μία τεραστία οικολογική κρίση, αλλά και σε μια ζωή

στερημένη νοήματος μέσα στην καταναλωτική κοινωνία. Όμως σήμερα δεν είναι μόνο οι ανορθολογιστές τύπου «Νέας Εποχής» οι οποίοι χρησιμοποιώντας μια ποικιλία ανορθολογικών μεθόδων, υιοθετούν παρόμοιες απόψεις. Αντίστοιχες απόψεις αναπτύσσουν, στηριζόμενοι όμως σε ατράνταχτες ορθολογικές μεθόδους, σημαντικοί σύγχρονοι στοχαστές που έχουν προσπαθήσει να δείξουν, χωρίς να καταλήγουν στο μεταμοντέρνο κομφορμισμό, ότι:

- δεν μπορεί να υπάρξει μια «αντικειμενική» γνώση της ιστορίας ή της κοινωνίας και της οικονομίας
- δεν υπάρχει ευθύγραμμη ή διαλεκτική πρόοδος στην ιστορία -όπως υποστήριζαν οι ορθολογικές θεωρίες (μαρξισμός κ.λπ.) του 19ου αιώνα- αλλά ότι αντίθετα η δυναμική της οικονομίας της αγοράς σε συνδυασμό με την ιδεολογία της Προόδου έχει οδηγήσει στη σημερινή οικολογική κρίση
- είναι αδύνατον να αντληθεί μια «αντικειμενική» ηθική από τη φυσική ή την κοινωνική εξέλιξη ή από κάποια δήθεν αμετάβλητη ανθρώπινη φύση.

Όλα αυτά κάνουν φανερό ότι αν κάποτε υπήρχε κάποια ανάγκη να στραφούμε στον ανορθολογισμό για να επικρίνουμε το Διαφωτισμό, την επιστήμη, την τεχνολογία και τον ορθολογισμό γενικότερα, σήμερα, η ανάγκη αυτή είναι πια ανύπαρκτη. Έτσι, εάν έναν αιώνα πριν, μπορεί να ήταν συγχωρητέα η χρήση μη ορθολογικών μεθόδων για την κατάδειξη των ορίων του Διαφωτισμού, της επιστήμης και της τεχνολογίας είναι προφανώς βλακώδες να ανατρέχουμε στους πατέρες της εκκλησίας για να κάνουμε το ίδιο σήμερα, όταν η ορθολογική κριτική διαφόρων κεντρικών ιδεών του Διαφωτισμού, όπως εκείνη της Προόδου και η συζήτηση για τους περιορισμούς της επιστήμης (και ιδιαιτέρως της κοινωνικής επιστήμης) και της τεχνολογίας βρίσκονται σε πλήρη ανάπτυξη. Το γεγονός, λόγου χάριν, ότι δεν υπάρχουν «νόμοι της Ιστορίας» μπορεί να δειχτεί ορθολογικά, χωρίς προσφυγή στον κομφορμισμό των μεταμοντερνιστών.⁵⁶⁷

567. Βλ. Κ. Καστοριάδης, *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, Ράππας, 1978.

Αντίστοιχα, έχει πια καταδειχθεί ορθολογικά ότι η απόπειρα δημιουργίας μιας «επιστήμης» της κοινωνίας, της οικονομίας ή της ιστορίας, η οποία θα διέθετε ένα βαθμό «αντικειμενικότητας» ανάλογο με εκείνον των φυσικών επιστημών, ήταν καταδικασμένη σε αποτυχία. Παρόμοια, όπως επιχείρησα να δείξω αλλού,⁵⁶⁸ το μεγαλύτερο μέρος εκείνου που ονομάζεται σήμερα κοινωνική «επιστήμη», δεν είναι, στην πραγματικότητα, παρά ιδεολογία, δηλαδή μια σειρά ορθολογικών ερμηνειών που θεμελιώνονται πάντοτε σε μια συγκεκριμένη κοσμοαντίληψη ως προς το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο. Πράγμα βέβαια φυσικό εάν αναλογιστούμε ότι ζούμε σε μια διαιρεμένη κοινωνία όπου η κοσμοαντίληψη του κοινωνικού επιστήμονα σε σχέση με το υπάρχον σύστημα παίζει αποφασιστικό ρόλο στις υποθέσεις που κάνει και, συνακόλουθα, στα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει για τα κοινωνικά προβλήματα.

Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι η διαμάχη που συνεχίζεται στη χώρα μας μεταξύ ευρώφρονων και ελληνόφρονων όχι μόνο δεν αναφέρεται στο περιεχόμενο του ανορθολογισμού αλλά ότι και οι δυο πλευρές παίρνουν δεδομένη την ανάγκη ύπαρξής του, με βάση επιχειρήματα που δεν αναφέρονται καν στον ίδιο το χαρακτήρα του αλλά απλώς στη δυνατότητα χρησιμοποίησής του για την κατάστρωση μιας στρατηγικής σε σχέση με την παγκοσμιοποίηση. Έτσι, οι μεν ελληνόφρονες θεωρούν απαραίτητη την «επιστροφή στις πολιτιστικές μας ρίζες» (που ταυτίζουν με το νεορθόδοξο ανορθολογισμό) για να μπορέσουμε να αντισταθούμε στην ομογενοποίηση της παγκοσμιοποίησης, ενώ οι ευρώφρονες μιλούν για προσαρμογή στην παγκοσμιοποίηση με παράλληλη ανάπτυξη μιας «πεφωτισμένης» θρησκευτικότητας.⁵⁶⁹ Αντίθετα, σύμφωνα με το πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας που αμφισβητεί τις θεωρητικές βάσεις τόσο των ευρώφρονων όσο και των ελληνόφρονων,⁵⁷⁰ ο αγώνας κατά της παγκοσμιοποίησης δεν μπορεί να στηρίζεται σε ανορθολογικές μεθόδους και δοξασίες, οι οποίες είναι εντελώς ασύμβατες με την έννοια

568. Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία*, ό.π., κεφ. 8.

569. Βλ. Ν. Μουζέλης, «Χρειάζεται ακόμη η θρησκεία;», *Το Βήμα της Κυριακής*, 9/7/2000.

570. Βλ. σημ. 1 και *Περιεκτική Δημοκρατία*.

της πραγματικής δημοκρατίας ως αυτοθέσμισης στο ατομικό και το συλλογικό επίπεδο.

Στη συνέχεια θα προσπαθήσω να εξετάσω τα αίτια της έκρηξης του νέου ανορθολογισμού στην Ελλάδα, με τη μορφή της άνθισης της ελληνοορθοδοξίας, καθώς και τις συνέπειές της στην ανάπτυξη ρατσιστικών τάσεων.

Οι πολιτιστικές επιπτώσεις της διεθνοποίησης της ελληνικής οικονομίας και η Αριστερά

Η βασική συνέπεια της παγκοσμιοποίησης στον πολιτιστικό τομέα είναι η πολιτιστική ομογενοποίηση που επιφέρει η διάδοση των προϊόντων της δυτικής κουλτούρας και κυρίως της αμερικανικής (υπο)κουλτούρας που εξασφαλίζει ο μονοπωλιακός έλεγχος τον οποίο ασκούν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις πάνω στην παραγωγή και διανομή των πολιτιστικών «εμπορευμάτων» (φιλμ, βίντεο, δίσκοι κ.λπ.). Αναπόφευκτα αυτή η τάση πολιτιστικής ομογενοποίησης, στην οποία οδηγεί η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς, έχει δημιουργήσει αντίρροπες τάσεις «επιστροφής στις ρίζες», ιδιαίτερα σε λαούς με πλούσια πολιτιστική παράδοση όπως ο ελληνικός.

Στη χώρα μας, η σύγκρουση αυτή μεταξύ των δυο πολιτιστικών τάσεων έχει πάρει τη μορφή της διαμάχης μεταξύ ευρώφρονων «εκσυγχρονιστών» και ελληνόφρονων «ελληνορθόδοξων», μολονότι βέβαια οι διαχωριστικές γραμμές δεν είναι πάντα καθαρές. Η διαμάχη αυτή, που είχε αναδυθεί από τότε που άρχισε η διαδικασία ένταξης της Ελλάδας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, τη δεκαετία του '70, στην οποία έχω αναφερθεί αλλού,⁵⁷¹ και αποκορυφώθηκε με το «επίτευγμα» των εκσυγχρονιστών να μας εντάξουν στην ΟΝΕ, με ιδιαίτερη αφορμή το θέμα των ταυτοτήτων. Στην πραγματικότητα όμως η διαμάχη αυτή δεν αφορά την ίδια την ένταξη στη διεθνοποιημένη οικονομία αλλά μόνο το

571. Τ. Φωτόπουλος, *Η νέα διεθνής τάξη και η Ελλάδα*, ό.π., κεφ. 11.

πολιτιστικό της περιεχόμενο και ιδιαίτερα τη διαφύλαξη της ορθοδοξίας, με την οποία η ελληνορθόδοξη πτέρυγα της ελίτ ταυτίζει τον ελληνισμό. Πράγμα που έκανε σαφές ο προκαθήμενος της εκκλησίας, που παίζει σήμερα το ρόλο του ηγέτη των ελληνορθόδοξων, όταν στους λόγους του δεν παρέλειψε να εγκωμιάσει τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς γενικά και την ΕΕ/ΟΝΕ ειδικότερα (μείον τις πολιτιστικές τους επιπτώσεις). Ουσιαστικά δηλαδή η διαμάχη αυτή αφορά τη σύγκρουση μεταξύ δυο πτερύγων της ελίτ ως προς το εάν θα μπούμε στην ΟΝΕ ως εξευρωπαϊσμένοι ή ως ελληνορθόδοξοι. Η διαμάχη μάλιστα αυτή διαπερνά όλα τα κόμματα αφού ακόμα και το ΚΚΕ τάσσεται μεν εναντίον των εκσυγχρονιστών για την ένταξη αλλά χωρίς να παίρνει καθαρή στάση εναντίον των ελληνορθόδοξων.

Όπως ήταν αναμενόμενο, η διαμάχη έχει πάρει ανάλογες διαστάσεις μεταξύ των διανοούμενων στα δυο στρατόπεδα όπου εκσυγχρονιστές και ελληνορθόδοξοι συναγωνίζονται για τον τίτλο του «προοδευτικού». Έτσι, οι μεν «προοδευτικοί» εκσυγχρονιστές⁵⁷² ταυτίζουν τη νεωτερικότητα και το Διαφωτισμό με την οικονομική και πολιτική ολιγαρχία που επικρατεί σήμερα στη Δύση, «ξεχνώντας» ότι ο Διαφωτισμός και η νεωτερικότητα δεν γέννησαν μόνο την παρωδία της πολιτικής και οικονομικής «δημοκρατίας» που χαρακτηρίζει τη σημερινή αντιπροσωπευτική δημοκρατία και την οικονομία της αγοράς αντίστοιχα αλλά συνέχισαν και την παράδοση της άμεσης δημοκρατίας που γεννήθηκε σε αυτό τον τόπο (όπως έδειξαν οι μορφές λαϊκής οργάνωσης σε κάθε μεγάλη επανάσταση μετά το Διαφωτισμό) ενώ παράλληλα δημιούργησαν τη σοσιαλιστική παράδοση. Αντίστοιχα, οι «προοδευτικοί» ελληνορθόδοξοι αποδίδουν τη σημερινή πολυδιάστατη κρίση στο Διαφωτισμό, την επιστήμη και την τεχνολογία ταυτίζοντας, στην εποχή της γενετικής επανάστασης, τον ελληνισμό με τον ανορθολογισμό της ορθοδοξίας και το βυζαντινό σκοταδισμό!⁵⁷³

Η ένταξη της χώρας στην ΕΕ/ΟΝΕ, που αποτελεί τμήμα της ένταξης στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, έχει αναμφισβήτητες αρνητι-

572. Βλ., για παράδειγμα, Δ. Δημητράκος, *Το Βήμα της Κυριακής*, 25/6/2000.

573. Βλ., για παράδειγμα, *Άρδην*, Δεκ. 1997, Ιούν.-Σεπτ. 1998.

κές συνέπειες στην κουλτούρα, η οποία συνίσταται από στοιχεία που εκδηλώνουν την ετερονομία του λαού, όπως η θρησκεία, αλλά και από στοιχεία που εκδηλώνουν την αυτονομία του, όπως η γλώσσα, οι καλλιτεχνικές δημιουργίες, η λαϊκή μουσική κ.λπ. Είναι δε δυστυχώς αυτά ακριβώς τα στοιχεία της αυτονομίας που κινδυνεύουν από τη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς και όχι η πίστη σε κάποιο θρησκευτικό ανορθολογισμό, ορθόδοξο ή μη. Και αυτό, διότι βασική συνέπεια της διεθνοποίησης είναι η πολιτιστική ομογενοποίηση που επιφέρει η κατάκτηση της βιομηχανίας του θεάματος (κινηματογράφος, βίντεο, δίσκοι κ.λπ.) από τις πολυεθνικές, η επικράτηση της αγγλικής γλώσσας στην πληροφορική (διαδίκτυο) κ.λπ. Αντίθετα, ούτε το «διευθυντήριο των Βρυξελλών» ούτε το αμερικανικό Κογκρέσο έχουν κανένα λόγο να παρεμβάλουν εμπόδια στη θρησκεία που έχει το ευεργετικό (για τις ελίτ) αποτέλεσμα ότι ναρκώνει τις αντιδράσεις από τη διόγκωση της ανισότητας που επιφέρει η διεθνοποίηση της οικονομίας.

Όμως, εάν οι θέσεις των εκσυγχρονιστών και των ελληνορθόδοξων ήταν οι αναμενόμενες δεν συμβαίνει το ίδιο με αυτές της Αριστεράς η οποία δεν βρήκε τη δύναμη να οργανώσει ούτε ένα αντισυλλαλητήριο για να διαδηλώσει την αντίθεσή της τόσο στην ΟΝΕ και την ΕΕ που μαζικά προπαγανδίζουν οι εκσυγχρονιστές (στους οποίους περιλαμβάνεται και ο Συνασπισμός), όσο και στο βυζαντινό σκοταδισμό που καλλιεργούν η εκκλησία, οι ελληνορθόδοξοι «διανοούμενοι» και οι εγκάθετοι όλων αυτών στα ΜΜΕ. Αντίθετα, το ΚΚΕ πήρε μεν θέση εναντίον και των δυο στρατοπέδων η οποία όμως σαφώς κλίνει υπέρ του ελληνορθόδοξου-σε συνέχεια συμμαχιών του με στελέχη των ελληνορθόδοξων- ενώ πολλοί από τους συνήθως λαλίστατους «διανοούμενους» της υπόλοιπης Αριστεράς είτε απέφυγαν συστηματικά να πάρουν οποιαδήποτε δημόσια θέση στο θέμα είτε, όταν πήραν θέση, τάχτησαν υπέρ παρόμοιων συμμαχιών «στο βαθμό που οι (θρησκευόμενοι) αποφασίσουν να παίξουν το ρόλο όχι των πυλώνων της κρατικής εξουσίας, αλλά των υποστηρικτών των λαϊκών κοινωνικών αγώνων».⁵⁷⁴

574. Βλ. Γ. Ρούσση, *Ελευθεροτυπία*, 9/6/2000.

Το θέμα λοιπόν που ανακύπτει είναι γιατί η Αριστερά μας και ιδιαίτερα το ΚΚΕ θυμήθηκαν τον τεχνητό διαχωρισμό του λαού τώρα που η διαμάχη μεταξύ των δυο στρατοπέδων δίνει για πρώτη φορά την ευκαιρία να χτυπηθεί ο θρησκευτικός ανορθολογισμός ο οποίος έχει φουντώσει στη χώρα μας και δεν διαμαρτυρήθηκαν τόσο καιρό για τη μαζική πλύση εγκεφάλου που στόχευε στην τεχνητή ενοποίηση του λαού στη βάση του θρησκευτικού ανορθολογισμού, με την κυβέρνηση να οργανώνει υποδοχές αρχηγού κράτους για εικόνες, τους υπουργούς να συναγωνίζονται ποιος θα σηκώσει τα εικονίσματα στις θρησκευτικές γιορτές και τα κρατικά κανάλια να δίνουν εικόνα φονταμενταλιστικού Ιράν ή Αφγανιστάν σε κάθε θρησκευτική γιορτή και πανηγύρι.

Η θέση που υποστήριξε το ΚΚΕ σχετικά είναι ότι η βάση της όλης διαμάχης δεν έχει να κάνει με τα πραγματικά προβλήματα του λαού και αποσκοπεί στον αποπροσανατολισμό του, ενώ στελέχη του κόμματος που ανέλαβαν να θεωρητικοποιήσουν τη θέση αυτή διακηρύσσουν ότι «η σημερινή (και η χτεσινή και η αυριανή) ελληνική κοινωνία είναι μια κοινωνία «θρησκευτική», δηλαδή μια κοινωνία στην οποία κυριαρχεί, και δεν μπορεί παρά να κυριαρχεί (όσο είναι καπιταλιστική), η θρησκευτική συνείδηση» κάνοντας αναφορά και σε συνωμοσίες εξ ΗΠΑ για «τον πλήρη έλεγχο της πνευματικής ζωής» στην οποία περιλαμβάνουν και την ελληνορθόδοξη παράδοση.⁵⁷⁵ Όμως, χρειάζεται μεγάλη δόση συνωμοσιολογίας για να δεχθούμε ότι, όταν το Κογκρέσο επιβάλλει ισονομία των θρησκειών, έχει άλλους στόχους εκτός από τον «ελεύθερο ανταγωνισμό» (οι λαοί, είναι ελεύθεροι να επιλέγουν το όπιό τους) όσον αφορά το θρησκευτικό αφιόνισμα - πράγμα βέβαια που αντίκειται στις μονοπωλιακές διαθέσεις της ορθοδοξίας ή του καθολικισμού κ.λπ. που, εύλογα, αντιδρούν.

Έτσι, κατάντησε να αποτελεί αποπροσανατολισμό του λαού από τα προβλήματά του η διαμάχη για τις ταυτότητες και να μην αποτελεί ακόμη χειρότερο αποπροσανατολισμό η καλλιέργεια και προβολή του θρη-

575. Βλ. τη σχετική αρθρογραφία Θ. Παπαρήγα, *Ριζοσπάστης*, 20/6/2000 και 25/6/2000.

σκευτικού ανορθολογισμού στην οποία επί χρόνια επιδίδονται οι ελληνορθόδοξοι, με την κρίσιμη βοήθεια των εκσυγχρονιστών και την ανοχή της Αριστερός. Το γεγονός ότι η ίδια η θρησκεία καλλιεργεί την υποταγή στις βασικές αποφάσεις των οικονομικών και πολιτικών ελίτ είναι προφανώς άσχετο με το λαϊκό αποπροσανατολισμό για την Αριστερά μας, που δεν έχει πρόβλημα να διαχωρίσει τη θρησκεία από τη γενικότερη ιδεολογία, εάν δεν τη βλέπει και θετικά ως στοιχείο της εθνικής μας κουλτούρας κατά της Νέας Τάξης, τη στιγμή μάλιστα που ο ανορθολογισμός στις διάφορες μορφές του αποτελεί το βασικό στήριγμα αυτής της Νέας Τάξης!⁵⁷⁶

Όμως οι θέσεις αυτές της Αριστεράς δεν είναι τόσο περίεργες όσο φαίνονται εκ πρώτης όψεως. Αποτελεί συνήθη θέση της παραδοσιακής Αριστεράς ότι η αλλαγή στις ιδέες, τις αξίες και γενικότερα το «εποικοδόμημα» που περιλαμβάνει και τη θρησκεία θα έλθει μόνο μετά την κατάληψη της κρατικής εξουσίας και την αλλαγή της οικονομικής υποδομής. Γι' αυτό και ο έλληνας αριστερός, ακόμη και αν είναι επαναστάτης τύπου Τσε (π.χ. ο Άρης Βελουχιώτης) μπορεί να φοράει σταυρουδάκια και να ορκίζεται τους συναγωνιστές του στην εκκλησία ή, σήμερα, μπορεί να είναι ρατσιστής έναντι των τσιγγάνων, των Αλβανών κ.ά, να είναι πατριάρχης σε σχέση με τη γυναίκα του και τα παιδιά του και να εναποθέτει τη λύση όλων αυτών των προβλημάτων στη μελλοντική σοσιαλιστική κοινωνία, όπως κάνει σήμερα το ΚΚΕ! Αντίθετα, η θέση που υποστηρίζεται σήμερα από μια νέα αναδυόμενη ριζοσπαστική Αριστερά είναι ότι οι ιδέες και οι αξίες δεν αλλάζουν παρά «από κάτω», σε αλληλεπίδραση με τη σταδιακή αλλαγή των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών θεσμών, στο πλαίσιο ενός ριζοσπαστικού πολιτικού προγράμματος για συστημική αλλαγή, δηλαδή για την αντικατάσταση της σημερινής παρωδίας πολιτικής και οικονομικής δημοκρατίας με μια πραγματική (Περιοριστική) Δημοκρατία.⁵⁷⁷

576. Για παραπέρα ανάλυση, βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Θρησκεία, αυτονομία και δημοκρατία*, ό.π.

577. Τ. Φωτόπουλος, *Περιοριστική Δημοκρατία*, ό.π., κεφ. 7.

Η έκρηξη του ελληνορθόδοξου ανορθολογισμού και οι συνέπειές της

Η άνθιση του ανορθολογισμού, που όπως είδαμε αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο, στην Ελλάδα παίρνει μία ιδιότυπη μορφή που δεν αποκλείεται να προσλάβει στο μέλλον, σε συνδυασμό με τις ανερχόμενες εθνικιστικές τάσεις που μαζί με τις νεορθόδοξες αποτελούν το μείγμα που ονομάζεται «ελληνορθοδοξία», εκρηκτικές διαστάσεις. Ιδιότυπη, διότι σε αντίθεση με την παγκόσμια άνοδο του ανορθολογισμού που συνήθως ξεκινά «από τα κάτω», στην Ελλάδα η άνθιση του ελληνορθόδοξου ανορθολογισμού σε μεγάλο βαθμό καλλιεργείται από το εκσυγχρονιστικό κατεστημένο και τα ΜΜΕ. Η πολιτική ελίτ, ιδιαίτερα του ΠΑΣΟΚ, χρησιμοποιεί κάθε μέσο (για προφανείς ψηφοθηρικούς λόγους) ώστε να προσελκύσει την πελώρια λαϊκή βάση που στηρίζει την ελληνορθοδοξία, μολονότι προσπαθεί συγχρόνως να διαχωρίσει τα νεορθόδοξα ρεύματα (που εξ αντικειμένου τη βοηθούν στο αφιόνισμα των αντιδράσεων κατά της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης) από τα εθνικιστικά (που τη φέρνουν σε σύγκρουση με την υπερεθνική ελίτ και το διευθυντήριο των Βρυξελλών). Τέτοιο καθοριστικό μέσο για την προσέλκυση των ελληνορθόδοξων ψηφοφόρων αποτελεί η από μέρους της «εκσυγχρονιστικής» ελίτ χρησιμοποίηση των κρατικών τηλεοπτικών καναλιών -τα οποία αποτελούν, μαζί με τα ιδιωτικά, τη μόνη ουσιαστικά μορφή «μόρφωσης» μεγάλων λαϊκών στρωμάτων- για ένα διαρκές πανηγύρι της ελληνορθοδοξίας.⁵⁷⁸ Πράγμα που αποτελεί έγκλημα με μακροπρόθεσμες επιπτώσεις (για το οποίο και μόνο ο ΠΑΣΟΚισμός θα άξιζε να πεταχτεί στο σκουπιδοτενεκέ της ιστορίας), διότι έτσι ταυτίζεται ο ελληνισμός με την ορθοδοξία, η κουλτούρα με εκείνα τα στοιχεία της που εκδηλώνουν την ετερονομία.

578. Όχι τυχαία ο διορισθείς από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ πρόεδρος της ΕΡΤ είναι μέλος των «Φίλων της Αρχιεπισκοπής» και μας δίνει κάθε χρόνο τελευταία το μοναδικό για ευρωπαϊκή χώρα -και άκρως γελοίο- θέαμα μιας ΕΡΤ που τις μέρες του Πάσχα αρχίζει (και συνήθως τελειώνει) τα δελτία της με την... είδηση των παθών και της ανάστασης του Χριστού!

Σήμερα, η «ελληνορθοδοξία» συμπλέει με τον «εκσυγχρονιστικό» κατεστημένο και είναι ανεκτή (εφόσον δεν ξεπερνά ορισμένα όρια) και από το αντίστοιχο ευρωπαϊκό. Οι στόχοι των εταίρων της ανίερης αυτής συμμαχίας μεταξύ εκσυγχρονιστικών ελίτ και ελληνορθόδοξων στοιχείων είναι διαφορετικοί. Έτσι, οι εκσυγχρονιστές έχουν στόχο να «αφιονίσουν» (όπως θα έλεγε και ο Marx) τις αντιδράσεις της ιδιότυπης κοινωνίας των δυο τρίτων που θα υποστεί κατεξοχήν τις συνέπειες των ιδιωτικοποιήσεων, της «ελαστικοποίησης» της αγοράς εργασίας και των άλλων μέτρων που συνεπάγεται η ένταξή μας στην ΕΕ/ΟΝΕ. Από την άλλη μεριά, οι ελληνορθόδοξοι εκμεταλλεύονται την άπλετη δημοσιότητα που παρέχει το εκσυγχρονιστικό κατεστημένο στην κουλτούρα που καλλιεργούν. Αύριο, με την πιθανή όξυνση της λαϊκής δυσφορίας κατά της ΕΕ/ΟΝΕ, τίποτα δεν αποκλείει την αυτονόμηση των ελληνορθόδοξων από το εκσυγχρονιστικό κατεστημένο (και το ΚΚΕ!) και με τη βοήθεια της εκκλησίας να παίξουν και τυπικά το ρόλο της «αντιπολίτευσης» στην ΕΕ/ΟΝΕ.

Τα συμπτώματα της έκρηξης του ελληνορθόδοξου ανορθολογισμού στην Ελλάδα είναι πολλά. Ενδεικτικά:

- όλες οι δημοσκοπήσεις δείχνουν μια συνεχή άνοδο του θρησκευτικού ανορθολογισμού μεταξύ των Ελλήνων και κυρίως -ακόμη πιο επικίνδυνα- των νέων.⁵⁷⁹ Σε πρόσφατη μάλιστα ευρωπαϊκή δημοσκόπηση οι έλληνες νέοι βρέθηκαν να κατέχουν το θλιβερό προνόμιο να είναι οι πρώτοι, με συντριπτική διάφορα, όσον αφορά τη σπουδαιότητα που αποδίδουν στη θρησκεία⁵⁸⁰ και την υπερηφάνεια που είναι Έλληνες
- η πλειοψηφία των λιγότερο μορφωμένων στρωμάτων και οι μισοί σχεδόν νέοι συμφωνούν ότι η εκκλησία πρέπει να παρεμβαίνει στην ελεύθερη διακίνηση των ιδεών ακόμη και να κατοχυρώνεται συνταγματικά⁵⁸¹

579. Βλ., για παράδειγμα, *Ελευθεροτυπία*, 8/4/2000.

580. 86% των Ελλήνων αποδίδουν μεγάλη σπουδαιότητα στην εκκλησία έναντι μόλις 33% των καθολικών Ιταλών που έρχονται δεύτεροι, *Ελευθεροτυπία*, 7/4/98.

581. *Ελευθεροτυπία*, 17/3/2000.

- το 81% ταυτίζει την ορθοδοξία με τον ελληνισμό,⁵⁸² έναντι 67% το 1987, δικαιώνοντας πανηγυρικά την «Ελλάδα Ελλήνων Χριστιανών» για την οποία ακόμη πληρώνουν οι στρατιωτικοί που την εισήγαγαν - προφανώς διότι πρόλαβαν τους επαγγελματίες πολιτικούς!
- πολλοί από τους «διανοούμενους» μας της «Αριστεράς», τους «μαχητικούς» αντινεοταξίτες δημοσιογράφους στα ΜΜΕ κ.λπ. έχουν ήδη προσχωρήσει σε διάφορους βαθμούς στην ελληνορθοδοξία, ιδεολογικά, ή ακόμη και οργανωτικά («δίκτυο 21») κ.λπ., φτιάχνοντας στο μυαλό τους διάφορες αντιφατικές «σούπες» ελληνορθοδοξίας και «μαρξισμού», αντιιμπεριαλισμού κ.λπ.

Όμως, η σύμπλευση του εκσυγχρονιστικού κατεστημένου με το στρατόπεδο των ελληνορθόδοξων που ανέφερα παραπάνω φαίνεται ότι ξεπέρασε τα όρια ανοχής του ΕΟΚικού κατεστημένου στο θέμα της αναγραφής του θρησκευματος στις ταυτότητες, και προφανώς οδήγησε σε πιέσεις στην εκσυγχρονιστική κυβέρνηση να προσαρμοστεί στα ευρωπαϊκά δεδομένα. Έτσι, το φαινομενικά ασήμαντο αυτό θέμα δημιούργησε ένταση στις σχέσεις εκσυγχρονιστών και ελληνορθόδοξων, η οποία όμως δεν έφθασε στα όρια μιας ανοικτής σύγκρουσης. Και αυτό, διότι και τα δυο στρατόπεδα είχαν κάθε συμφέρον να αποφύγουν μια τέτοια σύγκρουση που θα έβλαπτε εξίσου τους αντιμαχόμενους. Προφανώς, το ελληνορθόδοξο στρατόπεδο συμβιβάστηκε με τα ανταλλάγματα που δέχτηκε από το εκσυγχρονιστικό στρατόπεδο σε σχέση με την πρόσφατη αναθεώρηση του Συντάγματος, η οποία διατήρησε αλώβητο το ρόλο της ελληνορθοδοξίας και την Εκκλησίας μέσα στην κοινωνία, η οποία ουσιαστικά κατατάσσει τους Έλληνες οι οποίοι παρεκκλίνουν από την ελληνορθοδοξία σε πολίτες δεύτερης κατηγορίας.

Το θέμα επομένως των ταυτοτήτων, το οποίο επανήλθε πρόσφατα στην επικαιρότητα με την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων του εκκλησιαστικού «δημοψηφίσματος» που έδειξε ότι σχεδόν οι μισοί από τους Έλληνες που συνήθως ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα θέλουν να

582. *Ελευθεροτυπία*, 15/11/98.

κατοχυρώνουν την ορθοδοξία τους στις αστυνομικές ταυτότητες, απλώς επιβεβαίωσε πολλές προηγούμενες δημοσκοπήσεις και μόλις πρόσφατη έρευνα του πανεπιστήμιου Μακεδονίας⁵⁸³ για το γεγονός ότι η χουντική κουλτούρα της «Ελλάδας Ελλήνων Χριστιανών» έγινε πια πολιτιστική κληρονομιά μας, με το 60-62% των νέων να θεωρούν σημαντικότερους θεσμούς τη θρησκεία και την πατρίδα (πάνω ακόμη και από τον έρωτα και τη φιλία!). Η όλη διαμάχη όμως για τις ταυτότητες δεν αποτελεί, όπως υποστηρίχτηκε, απόπειρα της εκκλησίας να επιβάλει θεοκρατικό καθεστώς, ούτε αντίστοιχη απόπειρα του «σοσιαλιστικού» ΠΑΣΟΚ (του οποίου τα στελέχη, συμπεριλαμβανομένου του αρχηγού του συναγωνίζονται στην επίδειξη θρησκευτικής ευλάβειας) να ακολουθήσει όλα τα υπόλοιπα κράτη του Βορρά που έχουν από καιρό καθιερώσει τον ουσιαστικό διαχωρισμό της εκκλησίας από την πολιτεία. Και αυτό, έστω και αν τυπικά μπορεί, για παράδειγμα, η βρετανή βασίλισσα να είναι επικεφαλής της αγγλικανικής εκκλησίας, ή να εξακολουθεί σε μερικές χώρες η δημόσια επιχορήγηση θρησκευτικών σχολείων, χωρίς όμως η θρησκευτική κατήχηση στα σχολεία γενικά να είναι υποχρεωτική, όπως στην Ελλάδα.

Στη χώρα μας έχει καθιερωθεί ένα ημιθεοκρατικό καθεστώς από συστάσεως του νεοελληνικού κράτους και εκδηλώνεται με χίλιους τρόπους, επιβάλλοντας σε όλους τους κάτοικους αυτής της χώρας, είτε είναι πράγματι ευλαβείς ορθόδοξοι που ζουν κάπου στο βυζαντινό Μεσαίωνα είτε είναι άθεοι, αγνωστικιστές, αλλόθρησκοι, ετερόδοξοι κ.λπ. να υφίστανται τον τρόπο ζωής που επιβάλλει η «επικρατούσα θρησκεία» (κάτι που ούτε οι ορθόδοξοι Εβραίοι δεν έχουν καταφέρει να επιβάλλουν στους υπόλοιπους κάτοικους του Ισραήλ). Έτσι, τα παιδιά μόλις γεννηθούν έρχονται σε αναγκαστική επαφή με τη θρησκεία μέσω της βάπτισης που επιβάλλεται άμεσα η έμμεσα. Κατόπιν, από το νηπιαγωγείο κιόλας, υφίστανται την υποχρεωτική θρησκευτική κατήχηση, τους αγιασμούς κ.λπ. που συνεχίζονται στο στρατό, ενώ οι θρησκευτικές εικόνες είναι πανταχού παρούσες σε κάθε δημόσιο κτίριο, οι θρησκευτικοί όρκοι

583. Βλ. την έρευνα του Γιώργου Πιπερόπουλου στην *Ελευθεροτυπία*, 08/08/01.

είναι υποχρεωτικοί, οι θρησκευτικοί γάμοι και κηδείες είναι έμμεσα υποχρεωτικοί. Και φυσικά είναι από το φορολογικό χαράτσωμα όλων, είτε είναι ορθόδοξοι είτε όχι, που καλύπτονται οι μισθοί των κληρικών (παρά την τεράστια περιουσία που κατέχει η εκκλησία!) αλλά ακόμη και τα έξοδα της κρατικής τηλεόρασης για να σερβίρει σε όλους μαζική θρησκευτική κατήχηση!

Όλα αυτά τα αδιανόητα σε οποιαδήποτε άλλη χώρα του Βορρά, που ανθούν μόνο στα θεοκρατικά καθεστώτα τύπου Ιράν και Αφγανιστάν, στη χώρα μας θεωρούνται «κανονικά» και εκθέτουν τους μη ορθόδοξους σε μύριους χαρακτηρισμούς και φακελώματα. Έτσι, η βασική διαφορά μας από τα αμιγώς θεοκρατικά καθεστώτα συνίσταται στο γεγονός ότι ο κληρικός δεν κυβερνά, θέμα όμως που αφορά κυρίως τις σχέσεις πολιτικής και θρησκευτικής ελίτ. Είναι δηλαδή ευνόητο ότι οι επαγγελματίες πολιτικοί δεν θα δέχονταν ποτέ την υφαρπαγή της εξουσίας από τα χέρια τους, είτε αυτή προέρχεται από την εκκλησία σήμερα είτε από το στρατό.

Είναι λοιπόν φανερό ότι η όλη διαμάχη των ταυτοτήτων δεν αφορά το ημιθεοκρατικό ελληνικό καθεστώς, το οποίο ουσιαστικά το δέχονται όλα τα κοινοβουλευτικά κόμματα, εφόσον ακόμη και η κοινοβουλευτική Αριστερά, όταν αναφέρεται στο θέμα του διαχωρισμού μεταξύ πολιτείας και εκκλησίας, είναι σαφές ότι το κάνει μόνο για την τιμή των όπλων και όχι γιατί πραγματικά θέλει να ανακινήσει παρόμοιο θέμα (πράγμα που φοβάται ότι θα της κόστιζε ψήφους). Η διαμάχη επομένως προκλήθηκε απλώς από το γεγονός ότι η «σοσιαλιστική» κυβέρνηση έθεσε θέμα ταυτοτήτων για να προλειάνει την κοινή γνώμη ενόψει της υποχρεωτικής απάλειψης του θρησκευάτος από τις νέες ευρωπαϊκές ταυτότητες που αναμένονται σε μια διετία. Με δεδομένο δηλαδή ότι τα έργα υποδομής και η χρηματοδότηση από τα κοινοτικά κονδύλια θα έχουν εξαντληθεί περί τα μέσα της δεκαετίας αυτής και θα τελειώσουν οριστικά οι σημερινές παχιές αγελάδες (παρά τους πανηγυρισμούς του ανεκδιήγητου υπ. Εθνικής Οικονομίας!), οι πολιτικές και οικονομικές ελίτ έκριναν ότι το θέμα των ταυτοτήτων θα έπρεπε να έχει «ξεφουσκώσει» πριν από το αναμενόμενο φούντωμα του κινήματος κατά της ΕΕ και της παγκοσμιοποίησης. Το αντάλλαγμα που ήδη δόθηκε σιωπηρά στην εκκλησία, που γνωρίζει βέβαια ότι ούτε η ΝΔ στην εξουσία θα στρεφόταν ποτέ κατά των ευ-

ρωπαϊκών ταυτοτήτων, είναι η δέσμευση για την επ' αόριστον διατήρηση του σημερινού ημιθεοκρατικού καθεστώτος, όπως αποκαλύφθηκε και από την κυβερνητική στάση στην πρόσφατη αναθεώρηση του Συντάγματος. Η δέσμευση αυτή ήταν απαραίτητη για την εκκλησιαστική ελίτ η οποία έχει πλήρη συνείδηση του γεγονότος, όπως ομολόγησε και ο προκαθήμενος της εκκλησίας, ότι «δίχως ευνοϊκές κρατικές διοικητικές ρυθμίσεις ο λαός μας κινδυνεύει να αποθρησκευτικοποιηθεί».⁵⁸⁴ Η συμπαράταξη επομένως της επίσημης εκκλησίας με το εκάστοτε κατεστημένο (Κατοχή, Εμφύλιος, Χούντα) που πάντα ήταν ο εγγυητής της δέσμευσης αυτής, μόνο αφελείς μπορεί να εκπλήσσει. Σε αυτήν τη διευθέτηση δεν έχουν βέβαια καμία αντίρρηση ούτε οι ευρωπαϊκές ελίτ ούτε, πολύ περισσότερο, η αμερικανική ελίτ. Η υπερεθνική ελίτ, όπως είδαμε παραπάνω, προωθεί με κάθε τρόπο τη θρησκευτική πίστη και τον ανορθολογισμό γενικότερα, ως τμήμα της ιδεολογίας της παγκοσμιοποίησης, προϋποτιθέμενου όμως ότι όλα τα θρησκευτικά ή ανορθολογικά ρεύματα θα έχουν «ίσες ευκαιρίες» - πράγμα που επέβαλε και τη μη αναγραφή του θρησκευάτος στις ευρωπαϊκές ταυτότητες.

Όπως όμως έχω προσπαθήσει να δείξω αλλού,⁵⁸⁵ ο θρησκευτικός ανορθολογισμός, και γενικότερα κάθε ανορθολογισμός, είναι ασύμβατος με τη δημοκρατία, όπως είχαν βέβαια ανακαλύψει και οι πολίτες της κλασικής Αθήνας οι οποίοι είχαν πλήρως διαχωρίσει τη θρησκεία από την πολιτεία και στήριζαν όλες τις πολιτικές αποφάσεις τους όχι στην... Αγία Τριάδα (όπως το σημερινό Σύνταγμα μας!) αλλά στο δημοκρατικό ορθολογισμό («έδοξε τη βουλή και τω δήμω»). Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι η πίστη ήταν προσωπική υπόθεση για τους Έλληνες και δεν αφορούσε ούτε την κοινότητα ούτε την πολιτεία. Μολονότι λοιπόν κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί το δικαίωμα κάθε μειονότητας να πιστεύει όποια ανορθολογική δοξασία επιθυμεί, μια πραγματική δημοκρατία είναι αδύνατη, εάν η πλειονότητα κινείται με ανορθολογικά κριτήρια όταν μετέχει

584. Α. Ανδριανόπουλος, *Ελευθεροτυπία*, 2/9/01.

585. Τ. Φωτόπουλος, *Θρησκεία, αυτονομία και δημοκρατία*, Ελεύθερος Τύπος, 2000.

στη διαδικασία λήψης συλλογικών αποφάσεων. Για παράδειγμα, μια γνήσια πολιτική (άμεση) δημοκρατία στο Ισραήλ θα ήταν εξίσου αποτυχημένη όσο και η σημερινή «δημοκρατία» εάν η πλειοψηφία του λαού εξακολουθούσε να εμφορείται από θρησκευτικές πεποιθήσεις που δικαιολογούν τις κτηνώδεις πολιτικές εκρίζωσης των Παλαιστίνιων από τη γη τους, διότι η γη αυτή αποτελεί δώρο του... Θεού στους Εβραίους στον αιώνα τον άπαντα. Με άλλα λόγια η θρησκεία και κάθε ανορθολογισμός ανήκουν αποκλειστικά στην ιδιωτική σφαίρα και δεν μπορεί να έχουν καμία ανάμειξη στη δημόσια σφαίρα. Ο μόνος λόγος άλλωστε για τον οποίο οι σημερινές «δημοκρατίες» είναι λειτουργικές, παρά το γεγονός ότι σε μερικές από αυτές, με κύριο παράδειγμα τις ΗΠΑ, οι εμφορούμενοι από ανορθολογικές πεποιθήσεις είναι η πλειοψηφία, είναι το γεγονός ότι όχι μόνο έχουν εξασφαλίσει έναν αυστηρό διαχωρισμό εκκλησίας και πολιτείας αλλά και ότι οι αποφάσεις δεν παίρνονται από τους ίδιους τους λαούς (όποτε η σύγκρουση ανορθολογισμών πιθανόν να παρέλυε τη δημοκρατία) αλλά από διάφορες ελίτ.

Με βάση τα παραπάνω, το αίτημα για τον άμεσο διαχωρισμό εκκλησίας-πολιτείας, δηλαδή για την κατάργηση του σημερινού ημιθεοκρατικού καθεστώτος στην Ελλάδα, είναι περισσότερο από ώριμο και πρέπει να αποτελέσει βασικό στόχο ενός νέου ριζοσπαστικού δημοκρατικού κινήματος που θα επιδίωκε μια Περιεκτική Δημοκρατία. Ο διαχωρισμός εκκλησίας-πολιτείας είναι ένα από τα πρώτα αναγκαία βήματα για μια δημοκρατία στο πνευματικό και πολιτιστικό επίπεδο. Ο ελληνισμός σίγουρα δεν ταυτίζεται με την ορθοδοξία, εκτός βέβαια αν αρχίσουμε την ιστορία μας από το βυζαντινό Μεσαίωνα και απαρνηθούμε την οποιαδήποτε σύνδεσή μας με τη δημοκρατική παράδοση της κλασικής Αθήνας, της οποίας θεμέλιο ήταν η ορθολογική αμφισβήτηση και όχι το ανορθολογικό δόγμα. Πέρα όμως από αυτό, ο αυξανόμενος πολυπολιτισμικός χαρακτήρας της ελληνικής κοινωνίας μόνο συγκρούσεις μπορεί να επιφυλάσσει για το μέλλον, εάν συνεχιστεί το σημερινό ημιθεοκρατικό καθεστώς.

Είναι δηλαδή φανερό ότι οι συνέπειες της άνθισης του ιδιότυπου ελληνορθόδοξου εθνικισμού, στο πολιτιστικό επίπεδο των σχέσεων με άλλους λαούς και ιδιαίτερα τους εξαρτημένους από εμάς, τους μετανάστες, είναι ιδιαίτερα σοβαρές, καθώς και επικίνδυνες για την κοινωνική συνοχή. Τα

ραγδαία αυξανόμενα κρούσματα κτηνώδους βίας κατά οικονομικών μεταναστών στη χώρα μας, που φθάνουν μέχρι τα λιντσαρίσματα και τις δολοφονίες εν ψυχρώ, έχουν μάλιστα οδηγήσει στην ανάπτυξη μιας ολόκληρης φιλολογίας στα ΜΜΕ για το κατά πόσο η ελληνική κοινωνία έχει γίνει ρατσιστική. Η συναινετική άποψη είναι ότι τα κρούσματα αυτά είναι μεμονωμένα και ότι στην Ελλάδα δεν μπορεί να ευδοκιμήσει ο ρατσισμός, λόγω κουλτούρας, ιστορίας κ.λπ. Άποψη που είναι βέβαια η ίδια ρατσιστική, διότι η κουλτούρα αλλάζει, όπως ήδη συμβαίνει στη χώρα μας.

Οι συνθήκες, κατά τη γνώμη μου, που συντείνουν στην ανάπτυξη του ρατσισμού στην Ελλάδα, ανάγονται σε τελική ανάλυση στην παγκοσμιοποίηση (ή σωστότερα στη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς), η οποία λειτουργεί τόσο στο «αντικειμενικό» όσο και στο «υποκειμενικό» επίπεδο.

Στο αντικειμενικό επίπεδο, οι οικονομικές συνθήκες που δημιούργησε η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς παίζουν αποφασιστικό σχετικό ρόλο στην Ελλάδα, αλλά και γενικότερα. Η συνεχής συγκέντρωση οικονομικής δύναμης (που αποτελεί το θεμελιακό σύμπτωμα της διεθνοποίησης), όπως εκφράζεται με την έκρηξη της ανισότητας και της φτώχειας σε παγκόσμιο επίπεδο, έχει δημιουργήσει ένα τεράστιο μεταναστευτικό κύμα από τις πιο φτωχές στις πλουσιότερες χώρες και από τις «υπανάπτυκτες» (κυρίως αγροτικές) περιοχές στις αναπτυσσόμενες τερατουπόλεις του Νότου. Έτσι, η «ελαστικοποίηση» της αγοράς εργασίας, που αποτελεί βασικό στοιχείο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς, έχει ήδη επιτευχθεί ντε φάκτο, με τη μαζική εξαθλίωση εκατομμυρίων ανθρώπων, στην οποία έχει οδηγήσει το σύστημα αυτό.⁵⁸⁶ Ακόμη, η κατάρρευση του «υπαρκτού» συντέλεσε όχι μόνο στην καθολίκευση της οικονομίας της αγοράς αλλά και στην προσθήκη εκατομμυρίων ανθρώπων στο πλεονάζον εργατικό δυναμικό. Πρόκειται συνήθως για παράνομους μετανάστες οι οποίοι αναζητούν καλύτερη τύχη σε άλλες χώρες, που προσφέρουν το μόχθο τους σε μισθούς πείνας, για την εξασφάλιση της επιβίωσής τους.

586. Βλ., για παράδειγμα, UN, *Human Development Report 1999*.

Η ελληνική οικονομική και πολιτική ελίτ ανέχθηκε και ανέχεται την ύπαρξη όλου αυτού του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού στη χώρα μας (αν και τελευταία η κατάσταση έχει γίνει ανεξέλεγκτη -γι' αυτό και οι «σκούπες» λαθρομεταναστών που, επίσης, «νομιμοποιούν» τη ρατσιστική βία) με βασικό στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Το γεγονός ότι οι ξένοι αγρεργάτες, οικοδόμοι κ.λπ. πληρώνονται πολύ χαμηλότερους μισθούς από τους ντόπιους, χωρίς επιβαρύνσεις για τους εργοδότες όσον αφορά τις ασφαλιστικές εισφορές κ.λπ., λειτουργεί σήμερα ως το βασικό μέσο βελτίωσης της ελληνικής ανταγωνιστικότητας, αντί για τις πολυέξοδες και ριψοκίνδυνες επενδύσεις σε νέες τεχνολογίες και μεθόδους που αποτελούν τον εναλλακτικό τρόπο βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας. Έτσι, αντίθετα με τις ασύστολες ψευδολογίες της σοσιαλφιλελεύθερης κυβέρνησης (που φέρει εγκληματική ευθύνη για τον εκρατισμό της κοινωνίας μας) η μετανάστευση δεν δημιουργεί ανεργία, εφόσον κανένας ντόπιος δεν θα έκανε τις δουλειές που κάνουν οι λαθρομετανάστες με τους προσφερόμενους όρους. Αντίθετα, η λαθρομετανάστευση συντελεί τα μέγιστα στην «ελαστικοποίηση» της αγοράς εργασίας στους σημαντικότερους ελληνικούς κλάδους όπου συγκεντρώνονται οι οικονομικοί πρόσφυγες (γεωργία, κατασκευές, υπηρεσίες), καθώς και στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας που επιβάλλει η διεθνοποίηση της οικονομίας.

Στο υποκειμενικό επίπεδο, η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς λειτουργεί μέσω των σημαντικών πολιτιστικών επιπτώσεών της. Ως αντίδραση στην πολιτιστική ομογενοποίηση που επιβάλλει η διεθνοποίηση της κινηματογραφικής βιομηχανίας, της μουσικοβιομηχανίας, της βιντεοβιομηχανίας κ.λπ. έχει δημιουργηθεί σε πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων και στην Ελλάδα, ένα κίνημα επιστροφής στις πολιτιστικές ρίζες. Στη χώρα μας το κίνημα αυτό εκδηλώνεται με την επιστροφή στο σκοταδισμό της ορθοδοξίας -σε δήθεν αντίθεση προς τον «εγκληματικό» δυτικό ορθολογισμό- τις βυζαντινές καταβολές μας και γενικότερα με την ενδυνάμωση της ιδεοληψίας του περιούσιου λαού. Τις τάσεις αυτές καλλιεργούν άμεσα η κίνηση των ελληνορθόδοξων, η κυβέρνηση και τα ΜΜΕ και υποστηρίζουν έμμεσα ακόμη και κόμματα, όπως το ΚΚΕ που τάσσεται εναντίον της παγκοσμιοποίησης. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι το

κόμμα αυτό, αντί να ηγηθεί μιας παλλαϊκής εκστρατείας κατά του ρατσισμού, συμμαζεύει στους κόλπους του, για χάρη του «αντιιμπεριαλιστικού μετώπου», ελληνορθόδοξα στελέχη και προσποιείται ότι δεν βλέπει τη σχέση της ελληνορθόδοξιας με το φαινόμενο του ρατσισμού στη χώρα μας, για να μη μιλήσω για την αντίστοιχη σχέση με την έκρηξη του ανορθολογισμού. Ακόμη τα ΜΜΕ, ιδίως τα ηλεκτρονικά, οργιάζουν σε μια εκστρατεία τόνωσης της ξενοφοβίας με πρόσχημα την εγκληματικότητα των αλλοδαπών. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι η εκστρατεία αυτή των ΜΜΕ αντί να δημιουργήσει συναισθήματα ανασφάλειας σε σχέση με την εγκληματικότητα (σε πρόσφατη δημοσκόπηση της Κομισιόν οι Έλληνες φαίνονται να αισθάνονται λιγότερο ανασφαλείς σε σχέση με την εγκληματικότητα από όλους τους Ευρωπαίους)⁵⁸⁷ έχει απλώς οδηγήσει σε ενδυνάμωση του ρατσισμού.

Οι ηθικοί αυτουργοί επομένως για τον εκρατισμό της ελληνικής κοινωνίας και για τα καθημερινά εγκλήματα, μικρά ή μεγάλα, εναντίον εξαθλιωμένων μεταναστών πρέπει να αναζητηθούν στο ίδιο το σύστημα της συγκέντρωσης πολιτικής και οικονομικής εξουσίας στα χέρια των ελίτ, που διασφαλίζει η οικονομία της αγοράς και οι συνακόλουθοι πολιτικοί και πολιτισμικοί θεσμοί. Είναι δηλαδή οι οικονομικές και πολιτικές ελίτ και τα εκτελεστικά τους όργανα στα ΜΜΕ, την αστυνομία και τη δικαστική εξουσία που συγκαλύπτουν τα ρατσιστικά φαινόμενα, υποθάλπουν ή αθρώνουν τα εξαχρειωμένα άτομα που διαπράττουν τα εγκλήματα αυτά και αποπροσανατολίζουν τα λαϊκά στρώματα για τα πραγματικά αίτια του ρατσισμού.

Οι Έλληνες επομένως, όπως κάθε λαός, μπορεί εύκολα να γίνουν ρατσιστές εφόσον συντρέξουν ορισμένες προϋποθέσεις. Και, όπως θα προσπαθήσω να δείξω εν συντομία, σήμερα, ήδη ικανοποιούνται οι προϋποθέσεις που οδηγούν στον εκρατισμό της κοινωνίας: Οι προϋποθέσεις αυτές, κατά τη γνώμη μου, είναι οι ακόλουθες:

Πρώτον, η υιοθέτηση από μεγάλα λαϊκά στρώματα ιδεολογιών που άμεσα ή έμμεσα τονίζουν την ανωτερότητα της φυλής και της γηγενούς

587. *Ελευθεροτυπία*, 29/10/99.

κουλτούρας ή που αποδίδουν τα οικονομικά προβλήματα (έκρηξη ανεργίας, φτώχειας και ανισότητας) καθώς και τα συνακόλουθα κοινωνικά (έκρηξη εγκληματικότητας) στους οικονομικούς μετανάστες και όχι στην ίδια την οικονομία της αγοράς που αποτελεί την απώτατη αιτία τους. Ανάλογα άλλωστε φαινόμενα έκρηξης εγκληματικότητας και ρατσιστικής απόδοσης των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων σε εθνοτικές και πολιτιστικές μειονότητες παρουσιάζονται σήμερα παντού στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς. Στην Ελλάδα, μολονότι δεν έχουν αναπτυχθεί ακόμη ρατσιστικά κινήματα του τύπου αυτού, αντίστοιχα, για παράδειγμα, των λεπενιστών στη Γαλλία, η ρατσιστική προπαγάνδα για τα αίτια των κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων βρίσκει ήδη απήχηση, ιδιαίτερα στα λαϊκά στρώματα που υφίστανται τις συνέπειες της δημιουργίας της μαύρης αγοράς εργασίας. Στη χώρα μας όμως ανθεί ιδιαίτερα ο ιδεολογικός ρατσισμός που τονίζει την ανωτερότητα της γηγενούς κουλτούρας, αν όχι της ίδιας της... φυλής.

Σε αυτή την εξέλιξη συνέβαλαν μια σειρά γενικών και «τοπικών» παραγόντων. Οι γενικοί παράγοντες ανάγονται στην κατάρρευση του «υπαρκτού» και τη συνακόλουθη αμαύρωση του ίδιου του σοσιαλιστικού οράματος, πράγμα που οδήγησε παντού είτε σε αναζωπύρωση εθνικιστικών τάσεων είτε στη σκοταδιστική επιστροφή σε θρησκείες και σπιριτουαλισμούς. Οι «τοπικοί» παράγοντες ανάγονται στην ανάδυση του «μακεδονικού» προβλήματος στην αρχή της περασμένης δεκαετίας και στη σημερινή αναζωπύρωση της ελληνοτουρκικής διαμάχης. Οι παράγοντες αυτοί δημιούργησαν ένα ιδιότυπο τύπο «υπερπατριώτη», ο οποίος, παραβλέποντας το κοινωνικό υπόβαθρο παρόμοιων συγκρούσεων, το ρόλο των ελίτ σ' αυτές και το ίδιο το σύστημα της οικονομίας της αγοράς που βασικά τις υποθάλλει, ανάγει τα αίτιά τους απλώς στον κακό αμερικανικό ιμπεριαλισμό. Ένας επιπρόσθετος «τοπικός» παράγοντας είναι η από μέρους των ΜΜΕ μαζική προβολή της θρησκείας, της εκκλησίας και εκείνων από τους «διανοούμενους» (μεταξύ των οποίων και τέως «αριστεροί» που ασπάστηκαν την ορθοδοξία, πιθανώς για να ξεφύγουν από το περιθώριο που τους στερούσε τη δυνατότητα μαζικής προβολής του εγώ τους) οι οποίοι προβάλλουν τις ανάλογες απόψεις για την ανωτερότητα της ορθοδοξίας και της ελληνικής φυλής γενικότερα.

Δεύτερον, η διαφοροποίηση της πολιτιστικής ταυτότητας που επιφέρει η αθρόα εισαγωγή οικονομικών μεταναστών με διαφορετικές κουλτούρες. Όταν μάλιστα αυτό γίνεται σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα και σε μια κοινωνία που είχε ήδη ένα πολύ υψηλό βαθμό πολιτιστικής ομοιογένειας, τότε, η απότομη μετατροπή της από μονοπολιτισμική σε ντε φάκτο πολυπολιτισμική, σε συνδυασμό με μια ή περισσότερες από τις παρακάτω προϋποθέσεις, θέτει τις βάσεις για τον πιθανό εκρατισμό της. Στη χώρα μας, μετά την κατάρρευση του «υπαρκτού» αντιμετωπίζουμε μια συνεχή εισροή οικονομικών μεταναστών, ιδίως από την Αλβανία, που η ελίτ μας μέχρι πριν λίγο καιρό ουσιαστικά ανεχόταν. Όχι διότι επιδίωκε τη δημιουργία ενός πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού που, άλλωστε, ήδη υπήρχε στη χώρα, αλλά διότι η εισαγωγή εξαθλιωμένων μεταναστών επέτρεπε τη δημιουργία ενός λούμπεν οικονομικών μεταναστών και τη συνακόλουθη ντε φάκτο ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας, μέσω της ανάδυσης μιας υπερ-«ελαστικής» μαύρης αγοράς εργασίας. Δηλαδή, μιας αγοράς όπου οι μισθοί είναι πολύ χαμηλότεροι και οι συνθήκες εργασίας πολύ χειρότερες από ό,τι στην επίσημη αγορά. Σήμερα, η σοσιαλφιλελεύθερη κυβέρνηση, έχοντας δημιουργήσει αυτή την υποδομή «ελαστικής εργασίας» και εκμεταλλευόμενη την ανασφάλεια που έχει δημιουργήσει η εξάπλωση της ανεργίας αλλά και η ίδια η ύπαρξη της παράλληλης αυτής αγοράς, προχωρεί ακάθεκτα στη θέσμιση της ελαστικότητας εργασίας γενικά.

Τρίτον, η μεγάλη ανισότητα και η φτώχεια. Φυσικά, η ανισότητα και η φτώχεια είναι εγγενή χαρακτηριστικά της οικονομίας της αγοράς. Στο βαθμό όμως που η σημερινή διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς και η συνακόλουθη απελευθέρωση και απορύθμιση των αγορών οδηγούν στην πλήρη «αγοραιοποίηση» της οικονομίας και της κοινωνίας γενικότερα (δηλ. την πλήρη άρση των κοινωνικών ελέγχων πάνω στις αγορές) το αποτέλεσμα είναι η έκρηξη της ανεργίας, της υποαπασχόλησης, της φτώχειας και της ανισότητας που αποτελούν το θερμοκήπιο για τον εκρατισμό της κοινωνίας. Η Ελλάδα εκπληρώνει απόλυτα και την προϋπόθεση αυτήν εφόσον όχι μόνο είναι η πιο φτωχή χώρα της Ευρώπης⁵⁸⁸

588. Eurostat, *GDP in the Regions*, 1998.

αλλά, όπως είδαμε στις προηγούμενες σελίδες και έδειξε έρευνα της ΕΕ, έχει επίσης και το «προνόμιο» να διαθέτει (μαζί με την Πορτογαλία) τη μεγαλύτερη ανισότητα στην ΕΕ, καθώς και τη μεγαλύτερη αναλογία φτωχών στο συνολικό πληθυσμό.⁵⁸⁹

Τέταρτον, η ανεκτική και κάποτε καθαρά ρατσιστική στάση του κρατικού μηχανισμού, παρά την απατηλή ρητορική των σοσιαλφιλελεύθερων. Πέρα από το ρόλο των κρατικών καναλιών, πέρα από τις μαζικές συλλήψεις και τους επαναπατρισμούς που δεν απαντώνται σε καμία άλλη χώρα-μέλος της ΕΕ, ο κρατικός μηχανισμός προβαίνει σε κάθε είδους διακρίσεις σε βάρος των οικονομικών μεταναστών και ιδιαίτερα των λαθρομεταναστών. Έτσι, στο νομοθετικό επίπεδο, με νόμο του 1991, ο λαθρομετανάστης στερείται κάθε ανθρώπινου δικαιώματος. Στο εκτελεστικό επίπεδο, αστυνομικοί ανέχονται τα ρατσιστικά κρούσματα βίας κάνοντας απλές «συστάσεις» στους δράστες,⁵⁹⁰ ενώ δεν λείπουν τα κρούσματα αστυνομικών που μετέχουν σε λιντσαρίσματα,⁵⁹¹ πέρα βέβαια από τους άγριους ξυλοδαρμούς και το ρατσιστικό υβρεολόγιο με τα οποία «υποδέχονται» τους μετανάστες στα κρατητήρια και τις φυλακές.⁵⁹² Τέλος, το δικαστικό σώμα, που στελεχώνεται από ευσεβείς ορθόδοξους και «υπερπατριώτες», δίνει καθαρά ρατσιστικά παραδείγματα εξαντλώντας την επιείκειά του, μέχρις της ουσιαστικής αθώωσης αποβρασμάτων που δολοφονούν Αλβανούς για την κλοπή... καρπουζιών. Φυσικά, τα εκτελεστικά και δικαστικά αυτά όργανα γνωρίζουν ότι έχουν την ανοχή των «από πάνω». Ανοχή, που εξηγείται από το γεγονός ότι οι ρατσιστικές τάσεις εντείνουν τις διαιρέσεις ανάμεσα στα κοινωνικά στρώματα που υφίστανται τις συνέπειες της αγοραιοποίησης, ενώ παράλληλα στρέφουν την προσοχή τους μακριά από αυτήν και τη συνακόλουθη διόγκωση της ανισότητας.

589. Περίπου ένας στους τέσσερις Έλληνες ζει σε συνθήκες φτώχειας, Eurostat, *Statistics in Focus*, 1997/6.

590. *Ελευθεροτυπία*, 6/4/98.

591. *Ελευθεροτυπία*, 11/4/98.

592. *Ελευθεροτυπία*, 16/4/98.

Η άνθιση της εγκληματικότητας στη διεθνοποιημένη ελληνική οικονομία

Τα κρούσματα κρατικής αλλά και ιδιωτικής βίας συνταράζουν τα τελευταία χρόνια την ελληνική κοινωνία και θέτουν βαθιά ερωτηματικά όσον αφορά το πού ακριβώς την οδηγεί η σημερινή έκρηξη της εγκληματικότητας, που θα εξετάσουμε εδώ, και των ναρκωτικών, που θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Έτσι, τα σώματα ασφαλείας που οπλοφορούν δεν διστάζουν να χρησιμοποιούν τα όπλα τους με το παραμικρό αφαιρώντας τη ζωή ακόμη και αθώων θυμάτων που τυχαίνει να είναι κατά την αντίληψή τους ύποπτοι, με αποκορύφωμα το φόνο, πριν λίγα χρόνια, σέρβου μαθητή. Εάν όμως η κρατική ανομία δεν αποτελεί νέο φαινόμενο για την κοινωνία αυτή, δεν ισχύει το ίδιο και για τα στυγνά κρούσματα αυτοδικίας από τη μεριά των πολιτών που για να σώσουν την περιουσία τους καταφεύγουν στο φόνο. Ιδιαίτερα μάλιστα όταν τα κρούσματα αυτά τυγχάνουν της επιδοκιμασίας όχι μόνο του κρατικού μηχανισμού (δικαστήρια κ.λπ.) που ουσιαστικά αθώνει τους εγκληματίες αλλά και μεγάλου τμήματος της «κοινωνίας των πολιτών», από καθηγητές πανεπιστημίου, που βλέπουν μόνο τη νομικίστικη πλευρά του προβλήματος, μέχρι τις κοινότητες, από τις οποίες προέρχονται οι αδίστακτοι δολοφόνοι, που τους χειροκροτούν. Προφανώς για όλους αυτούς, η ανθρώπινη ζωή έχει αντικατασταθεί από την περιουσία ως απόλυτο αγαθό.

Δεν θα ασχοληθώ εδώ με τα αίτια της έκρηξης της εγκληματικότητας, θέμα με το οποίο είχα ασχοληθεί στο παρελθόν,⁵⁹³ που βασικά ανάγονται στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, η οποία έχει οδηγήσει, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, σε πελώριο βάθεμα της ανισότητας παντού και στην εξάπλωση της ανεργίας και της χαμηλόμισθης απασχόλησης. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την παράλληλη επέκταση του καταναλωτισμού στα βολεμένα στρώματα της κοινωνίας (που, ανάλογα με το βαθμό οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας, μπορεί

593. Τ. Φωτόπουλος, *Η νέα διεθνής τάξη και η Ελλάδα*, ό.π., κεφ. 5.

να αποτελούνται από μια μικρή ελίτ σε μερικές χώρες του Νότου, μέχρι τις κοινωνίες των «δύο τρίτων» στο Βορρά), συνιστούν τις γενικές αιτίες της έκρηξης της εγκληματικότητας, συμπεριλαμβανομένης και της συναφούς των ναρκωτικών. Στη χώρα μας όμως, πέρα από τις γενικές αυτές αιτίες έχουν προστεθεί και δυο ειδικότερες: η σημαντική μετανάστευση εξαθλιωμένων Ανατολικοευρωπαίων, κυρίως Αλβανών, και η διάδοση, με τη κρίσιμη βοήθεια των ΜΜΕ, του ελληνορθόδοξου ρατσισμού. Όσον αφορά τους πρώτους, δεδομένου ότι η ελληνική κοινωνία δεν προσφέρει καμία προστατευτική υποδομή (το κράτος πρόνοιας είναι υποτυπώδες ακόμη και για τους γηγενείς), η προσφυγή σε κάθε είδος εγκληματικότητας αποτελεί ελκυστική λύση, ιδιαίτερα για όσους από αυτούς δεν είναι δυνατή ούτε η φτηνή απασχόληση. Όσον αφορά την ελληνορθοδοξία, όπως είδαμε παραπάνω, έχει ήδη οδηγήσει στην ευρεία διάδοση του μύθου του περιούσιου ελληνικού λαού με αναπόφευκτη συνέπεια την καλλιέργεια ρατσιστικών ενστίκτων που συμπληρώνουν την ημιμάθεια για τα κοινωνικά αίτια της ανεργίας, της φτώχειας και της εγκληματικότητας.

Έτσι, όπως προκύπτει και από σχετική έρευνα, ήδη από το 1995 η ελληνική κοινή γνώμη χαρακτηριζόταν ως έντονα ρατσιστική και ξενόφοβη, πολύ περισσότερο από τις άλλες δυτικοευρωπαϊκές χώρες και περίπου όσο οι υπόλοιπες βαλκανικές.⁵⁹⁴ Σε αυτό βέβαια συμβάλλουν αποφασιστικά τα ΜΜΕ με τη μαζική προβολή που δίνουν τόσο στην εγκληματικότητα των λαθρομεταναστών, όσο και σε διάφορους εθνικιστές και νεο-ορθόδοξους «διανοούμενους» που καλλιεργούν το μύθο του περιούσιου και «αρχοντικού» λαού. Δεν είναι επομένως εκπληκτικό ότι μέσα σε πέντε μόνο χρόνια την περασμένη δεκαετία είχαν καταγραφεί 73 επιθέσεις που κατέληξαν σε 27 δολοφονίες μεταναστών, εκ των οποίων οι 42 έγιναν με δράστες κρατικούς λειτουργούς.⁵⁹⁵

Εάν η παραπάνω ανάλυση είναι βάσιμη, προφανώς η έκρηξη της εγκληματικότητας έχει «συστημικές» αιτίες. Αναφέρεται δηλαδή στις

594. Έρευνα ιδρύματος Μελετών Λαμπράκη, *Εποχή*, 2/7/95.

595. Έρευνα Νεολαίας ενάντια στο ρατσισμό στην Ευρώπη, *Ελευθεροτυπία*, 1/11/96.

ίδιες τις δομές της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς οι οποίες καθιερώνουν τη σημερινή πελώρια ανισότητα και την καταναλωτική άνεση των μεν, καθώς και την περιθωριοποίηση των δε. Πράγμα που σημαίνει ότι η μόνη μακροπρόθεσμη λύση περνά αναγκαστικά από τη ριζική αλλαγή των ίδιων αυτών των δομών, μέσω της δημιουργίας ενός μαζικού κινήματος που θα παλέψει για μια ριζική κοινωνική αλλαγή η οποία θα στοχεύει στη δημιουργία δομών ίσης κατανομής της πολιτικής και οικονομικής δύναμης. Το επείγον όμως ερώτημα είναι, αν δεχθούμε ότι η ανακοπή της εγκληματικότητας είναι αδύνατη στις σημερινές κοινωνικές και οικονομικές δομές, πώς μπορεί η κοινωνία μας να σταματήσει τουλάχιστον την κρατική ανομία και τα ιδιωτικά λιντσαρίσματα. Το ερώτημα αυτό γίνεται ιδιαίτερα επιτακτικό για τη χώρα μας, εφόσον είναι γνωστό ότι, μολονότι τόσο οι γενικές όσο και οι ειδικές αιτίες για την έκρηξη της εγκληματικότητας δεν αφορούν αποκλειστικά την Ελλάδα, εντούτοις, η κρατική ανομία και τα ιδιωτικά λιντσαρίσματα δύσκολα συναντιούνται σε άλλες δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

Στη Βρετανία, για παράδειγμα, οι διαρρήξεις μέσα σε 15 χρόνια αυξήθηκαν κατά 160%⁵⁹⁶ αλλά τα κρούσματα φόνων υπόπτων για διάρρηξη, κλοπές κ.λπ., από την αστυνομία ή τους πολίτες, είναι σχεδόν μηδαμινά. Και αυτό, διότι ούτε όλοι οι αστυνομικοί οπλοφορούν, παρά μόνο ειδικά τμήματα εκπαιδευμένων αστυνομικών, ούτε οι πολίτες έχουν δικαίωμα κατοχής όπλου, παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Η νομοθεσία μάλιστα για την κατοχή όπλων έγινε πολύ αυστηρότερη μετά από το μαζικό φόνο παιδιών στη Σκωτία από ψυχοπαθή και τη σχετική λαϊκή κινητοποίηση. Πέρα από αυτό δεν υπάρχει κανένα οικονομικό κίνητρο για να συμπλακεί κανένας με ένα διαρρήκτη, όταν γνωρίζει ότι η ασφάλεια του σπιτιού του θα καλύψει τελικά τη ζημιά. Νομίζω λοιπόν ότι είναι επιτακτική ανάγκη η πάλη για τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων που θα μπορούσαν να σταματήσουν τον κατήφορο της ελληνικής κοινωνίας προς την πλήρη ζουγκλοποίησή της.

Η πρώτη κατηγορία μέτρων θα στόχευε στη στέρηση του οικονομι-

596. *The Guardian*, 30/1/96.

κού κίνητρου από τους δολοφόνους διαρρηκτών. Δεδομένου ότι η ιδιωτική ασφάλιση στοχεύει στο κέρδος και κατά συνέπεια είναι δαπανηρή, θα μπορούσε να καθιερωθεί ένα νέο είδος κοινωνικής ασφάλισης που θα κάλυπτε τις ζημιές από διαρρήξεις, κλοπές κ.λπ. Η ασφάλιση αυτή θα έπρεπε να είναι υποχρεωτική για όλους (ώστε να μοιράζονται ευρύτερα οι ζημιές) και τα ασφάλιστρα θα μπορούσαν να καθορίζονται με βάση την καλυπτόμενη αξία του σπιτιού και της περιουσίας (όσο μεγαλύτερη η καλυπτόμενη αξία τόσο υψηλότερα τα ασφάλιστρα). Για τα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα τα ασφάλιστρα για την κάλυψη των στοιχειωδών μέσων για την επιβίωση θα μπορούσαν να καλύπτονται από το κοινωνικό σύνολο μέσω μιας προοδευτικής φορολογίας εισοδήματος.

Η δεύτερη κατηγορία μέτρων θα στόχευε στη στέρηση του όπλου του εγκλήματος από τους υποψήφιους φονιάδες, ιδιώτες ή αστυνομικούς. Και όσον αφορά μεν τα σώματα ασφάλειας η λύση είναι εύκολη με την απαγόρευση της οπλοφορίας τους εκτός από ειδικά εκπαιδευμένα τμήματα που θα είχαν δικαίωμα χρήσης των όπλων τους κάτω από αυστηρά καθορισμένες προδιαγραφές (για παράδειγμα, σε μάχες με ένοπλες συμμορίες κ.λπ.). Όσον αφορά τους πολίτες η κατάσχεση κάθε όπλου, συμπεριλαμβανόμενων των κυνηγετικών, θα έδινε την ευκαιρία να σταματήσει και το βλακώδες σπορ του κυνηγιού που σήμερα δίνει το δικαίωμα στο ένα ζώο (που υποτίθεται είναι έλλογο) να σκοτώνει το άλλο για αναψυχή. Βέβαια εδώ γεννιέται το ερώτημα που έχει ιδιαίτερα απασχολήσει τους ελευθεριακούς θεωρητικούς: Γιατί το κράτος να έχει το μονοπώλιο της βίας; Όμως, παρόλο που, θεωρητικά είναι σωστή, η θέση ότι πρέπει και οι πολίτες να μπορούν να προστατεύσουν τον εαυτό τους κατά της κρατικής βίας (όπως π.χ. έχει καθιερωθεί ιστορικά στις ΗΠΑ), στην πράξη, με την εξέλιξη της σημερινής οπλικής τεχνολογίας, η προστασία που παρέχουν, για παράδειγμα, τα κυνηγετικά όπλα ή ακόμη και τα ελαφρά όπλα έναντι της σύγχρονης κρατικής τεχνολογίας του τρόμου είναι μηδαμινή. Δηλαδή, στην πράξη, το μονοπώλιο της βίας είναι κρατικό, ακόμη και όταν επιτρέπεται η κατοχή ελαφρών όπλων από ιδιώτες - όπως επιβεβαίωσε στη πράξη η σφαγή πριν λίγα χρόνια στις ΗΠΑ ένοπλων δεξιών αντινεοταξιστών στο Waco και το Ruby Ridge.

Ο συνδυασμός των παραπάνω μέτρων, σε ένα μεταβατικό στάδιο

προς μια Περιεκτική Δημοκρατία, θα περιορίζε τη δυνατότητα που έχουν σήμερα ρατσιστές, ψυχοπαθείς ή απλώς άπληστα ή καθυστερημένα άτομα να βάζουν την παρουσία τους πάνω από την ανθρώπινη ζωή.

Η κουλτούρα των ναρκωτικών στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία της αγοράς

α. *Η διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς
και η παράλληλη μαζική εξάπλωση των ναρκωτικών*

Η διαμάχη για το πελώριο πρόβλημα των ναρκωτικών που αντιμετωπίζει η χώρα μας χαρακτηριζόταν πάντοτε από τον έντονο μανιχαϊσμό της: το καλό ταυτίζεται με τη φιλελευθεροποίηση, το κακό με την καταστολή και αντίστροφα.⁵⁹⁷

Κοινό στοιχείο και των δύο ακραίων απόψεων είναι η μη αναγωγή των αιτίων της μαζικής εξάπλωσης της χρήσης ναρκωτικών, τα τελευταία 20 περίπου χρόνια, στο ίδιο το θεσμικό πλαίσιο της σημερινής κοινωνίας, δηλαδή τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς και την κουλτούρα του καταναλωτισμού πάνω στην οποία στηρίζεται η οικονομία αυτή, αλλά σε επιμέρους θεσμούς και μηχανισμούς (κυρίως την ποινική καταστολή) που ουσιαστικά αποτελούν τις αναπόφευκτες συνέπειες του μοντέλου αυτού. Έτσι, οι απόψεις αυτές, παίρνοντας δεδομένο το θεσμικό πλαίσιο, όχι μόνο δεν εξηγούν τα πραγματικά αίτια του φαινομένου αλλά και προτείνουν εξίσου επικίνδυνες για το κοινωνικό σύνολο λύσεις. Γιατί αν η καταστολή οδηγεί στην αύξηση της εγκληματικότητας και της κρατικής βίας και καταπίεσης, η φιλελευθεροποίηση δεν μπορεί παρά να καταλήξει στην κοινωνία της «φαρμακευτικής καταστολής» και της χαύνωσης.

Το γεγονός, άλλωστε, ότι θεωρητικοί πρωτεργάτες του νεοφιλελευθερισμού, σαν τον Milton Friedman, είναι φανατικοί οπαδοί της φιλελευθεροποίησης δεν είναι τυχαίο μια και δεν θα είχαν βέβαια αντίρρηση αν

597. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Ναρκωτικά. Πέρα από τη δαιμονολογία της ποινικοποίησης και την «προοδευτική» μυθολογία της φιλελευθεροποίησης*, ό.π., 1999.

η φιλελευθεροποίηση είχε αποτέλεσμα τη, σχετικά ανέξοδη, «νάρκωση» των αντιδράσεων του «ενός τρίτου» στην κοινωνία των «δύο τρίτων» που υιοθετούν. Ούτε η στάση αυτή ξεκινά από τον πόθο των φιλελεύθερων για την ελευθερία του ατόμου, από τον οποίο υποτίθεται ότι διακατέχονται. Εκτός, βέβαια, αν ταυτίσουμε την αυτονομία του ατόμου (την οποία μόνο η πραγματική, δηλαδή η άμεση, πολιτική και οικονομική, δημοκρατία μπορεί να εξασφαλίσει) με την ελευθερία της καπιταλιστικής αγοράς, που όχι μόνο ελάχιστη σχέση έχει με την ατομική ελευθερία αλλά και αποτελεί βασικό στοιχείο του θεσμικού πλαισίου που συνιστά το γενεσιουργό παράγοντα της εξάπλωσης των ναρκωτικών.

Σύμφωνα με τη φιλελεύθερη προσέγγιση, η επιλογή της χρήσης ναρκωτικών συνιστά ένα «ατομικό και ψυχολογικό» γεγονός στο οποίο κοινωνικοί παράγοντες (δηλαδή, βασικά, η πολιτική καταστολής) επεμβαίνουν καθοριστικά στη διαδικασία μετατροπής της χρήσης σε κατάχρηση. Έτσι, οι φιλελεύθερες προσεγγίσεις, ανάγοντας το πρόβλημα της μαζικής εξάπλωσης των ναρκωτικών στο συνδυασμό «ατομικοψυχολογικών» παραγόντων και της πολιτικής καταστολής των ελίτ, αποκοινωνικοποιούν το φαινόμενο. Με βάση τη λογική αυτή, έχει αναπτυχθεί ολόκληρη μυθολογία από φιλελευθέρους «αντεξουσιαστές»⁵⁹⁸ για τις «σκοτεινές δυνάμεις» (ο ιμπεριαλισμός των ΗΠΑ, το εξουσιαστικό κράτος, το μεγάλο κεφαλαίο, η μαφία κ.λπ.) που βρίσκονται πίσω από την πολιτική καταστολής και, έμμεσα, πίσω από την εξάπλωση της κατάχρησης ναρκωτικών. Το γεγονός βέβαια ότι σήμερα τα «πεφωτισμένα» τμήματα της υπερεθνικής ελίτ έχουν ήδη στραφεί στην αντικατάσταση της πολιτικής καταστολής με μια πολιτική φιλελευθεροποίησης της νομοθεσίας, αν όχι και νομιμοποίησης των «μαλακών» ναρκωτικών, αποτελεί απόδειξη ότι η συνωμοσιολογία πάνω στο θέμα αποτελεί ένα ανόητο ιδε-

598. Βλ., για παράδειγμα, την αυτοαποκαλούμενη «αντεξουσιαστική» φιλολογία που έχει αναπτυχθεί πάνω στο θέμα από το «προοδευτικό κατεστημένο» στην Ελλάδα με κύριο εκπρόσωπο τον Κλ. Γρίβα ο οποίος αποδίδει τη μαζική εξάπλωση των ναρκωτικών σε κάποιο συνωμοτικό σχέδιο των ΗΠΑ για να επιβάλουν την πλανητική κυριαρχία τους και την παγκόσμια εκμετάλλευση για χάρη των ελίτ τους! Κλ. Γρίβα, *Πλανητική κυριαρχία και «ναρκωτικά»*, Νέα Σύνορα-Α. Λιβάνης, 1997.

ολόγημα και ότι με την καταστολή απλώς προσπαθούσαν οι ελίτ να ελέγξουν τις αρνητικές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης σε σχέση με τα ναρκωτικά, δεδομένου του κόστους σε παραγωγικότητα εργασίας, σε επιπρόσθετες δαπάνες για την υγεία κ.λπ. Είναι προφανές ότι τα τμήματα αυτά των ελίτ συνειδητοποίησαν ότι στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς δεν υπάρχει δυνατότητα αποτελεσματικών κοινωνικών ελέγχων πάνω στην αγορά ναρκωτικών για την προστασία της εργασίας (όπως άλλωστε και σε καμία άλλη αγορά, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια) και κατά συνέπεια μεταβάλλουν την πολιτική τους στο θέμα, ακολουθώντας τη συμβουλή νεοφιλελεύθερων, όπως ο Friedman, οι οποίοι τουλάχιστον είναι συνεπέστεροι στην ανάλυσή τους.

Αντίθετα, σύμφωνα με την άποψη που υποστηρίζεται εδώ, η ραγδαία εξάπλωση της εξάρτησης από τα ναρκωτικά τα τελευταία 25 περίπου χρόνια είναι νέο φαινόμενο, για την εξήγηση του οποίου θα έπρεπε να αναχθούμε σε σημαντικές αλλαγές είτε στο ατομικό είτε στο κοινωνικό επίπεδο. Δεδομένου όμως ότι στο ατομικό επίπεδο δεν έχουν, βέβαια, σημειωθεί βιολογικές αλλαγές που θα μπορούσαν να εξηγήσουν το φαινόμενο, ενώ οι οποιοσδήποτε σχετικές ψυχολογικές αλλαγές αποτελούν άμεση συνάρτηση αντίστοιχων κοινωνικοοικονομικών αλλαγών, είναι φανερό ότι τα αίτια της εξάπλωσης των ναρκωτικών θα πρέπει να αναχθούν σε κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες.

Το θεσμικό πλαίσιο αναφέρεται στην «οικονομία της ανάπτυξης» γενικά (που εδώ και 200 περίπου χρόνια έχει ταυτίσει την έννοια της πρόοδου με την απεριόριστη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, σε βάρος τόσο των μη υλικών αξιών όσο και της ίδιας της φύσης) και στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς ειδικότερα. Το γεγονός ότι η εξάπλωση των ναρκωτικών (που ήταν σχεδόν πάντοτε γνωστά) πήρε τεράστιες διαστάσεις στη μεταπολεμική περίοδο, και ιδιαίτερα στο τελευταίο τέταρτο του περασμένου αιώνα, όταν παράλληλα αναπτυσσόταν η διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς και η κουλτούρα του καταναλωτισμού, δεν είναι βέβαια συμπτωματικό. Γιατί ακριβώς η εξάπλωση της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς και η συνακόλουθη εμπορευματοποίηση κάθε αγαθού και υπηρεσίας δημιούργησε τα κίνητρα για την αντίστοιχη εξάπλωση τόσο της παραγωγής όσο και της κα-

τανάλωσης ναρκωτικών. Κατά τη γνώμη μου, για να εξηγήσουμε το φαινόμενο της μαζικής εξάπλωσης των ναρκωτικών στην περίοδο που αναπτύσσεται η διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς θα έπρεπε να αναχθούμε σε δυο παράλληλες διαδικασίες που σημειώνονται ταυτόχρονα. Συνοπτικά:

- η πρώτη διαδικασία αφορά το Νότο, όπου η επέκταση της προσφοράς ναρκωτικών μπορεί να εξηγηθεί με βάση την αποτυχία της δημιουργίας μιας βιώσιμης «οικονομίας ανάπτυξης» και τον εξαναγκασμό χιλιάδων αγροτών να καταφεύγουν στην «παράνομη» παραγωγή ναρκωτικών για να επιβιώσουν και
- η δεύτερη διαδικασία αφορά το Βορρά, όπου η επέκταση της ζήτησης ναρκωτικών μπορεί να εξηγηθεί με βάση τη δημιουργία της καταναλωτικής κοινωνίας των «δύο τρίτων», που σημαίνει μαζική ανεργία και ανασφάλεια κυρίως μεταξύ των νέων και αλλοτρίωση των υπόλοιπων.

Έτσι, από την πλευρά της παραγωγής, η ενσωμάτωση του Νότου στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς σήμαινε την καταστροφή της αυτοδυναμίας των τοπικών οικονομιών. Η φιλελευθεροποίηση των αγορών, για την οποία αγωνίζονται οι φιλελεύθεροι, συνεπάγεται ότι παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες που καλύπτουν τις ανάγκες του πληθυσμού, ακόμα και σε τρόφιμα, γίνονται «ξαφνικά» αντικοινωνικές, όταν πρέπει να ανταγωνιστούν την τεχνολογία και τις οικονομίες κλίμακας των εισαγομένων αγαθών από το Βορρά. Από την άλλη πλευρά το «συγκριτικό πλεονέκτημα» των περισσότερων χωρών του Νότου περιορίζεται συνήθως στην εξόρυξη και αρχική επεξεργασία των πρώτων υλών τους και στην προσφορά φθηνής εργατικής δύναμης στις πολυεθνικές του Βορρά που μεταφέρουν τμήμα της παραγωγικής τους διαδικασίας στο Νότο. Η παταγώδης αποτυχία αυτού του «μοντέλου» ανάπτυξης έγινε ήδη φανερή από την προηγούμενη δεκαετία, με τη δραστική επέκταση του εξωτερικού χρέους των χωρών στον Νότο (για να καλύψουν το διευρυνόμενο άνοιγμα στις εμπορικές σχέσεις τους με τον Βορρά) και την αντίστοιχη μαζική εξάπλωση της φτώχειας.⁵⁹⁹

599. Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία*, ό.π., κεφ. 3.

Στο πλαίσιο αυτό, η εξάπλωση της παραγωγής ναρκωτικών ήταν η μόνη λύση για μερικές χώρες στον Νότο, ώστε να αποφύγουν την πλήρη οικονομική κατάρρευση. Για παράδειγμα, η Βολιβία, το Περού και η Κολομβία είναι οι χώρες με τη μεγαλύτερη παραγωγή ναρκωτικών στη Λατινική Αμερική (η Βολιβία από μόνη της είναι η πηγή για πάνω από το 1/3 της παγκόσμιας παραγωγής φύλλων κοκαΐνης). Συγχρόνως ανήκουν στον κατάλογο των 60 φτωχότερων χωρών στον κόσμο με αρνητικό μέσο ποσοστό ανάπτυξης (Βολιβία, Περού) στην περίοδο 1965-90. Σε όλη την περίοδο του μεταπολεμικού μπουμ (1965-80) οι εισαγωγές της Βολιβίας αυξάνονταν με διπλάσιο ρυθμό και της Κολομβίας με τετραπλάσιο ρυθμό από τις (νόμιμες) εξαγωγές τους, ενώ και οι τρεις χώρες στην περίοδο 1985-90 αντιμετώπισαν δραματική πτώση των τιμών των εξαγόμενων προϊόντων τους (οι όροι εμπορίου, δηλ. οι τιμές εξαγωγών σε σχέση με τις τιμές εισαγωγών, έπεσαν από 30% μέχρι 42%). Όταν λοιπόν αναλογιστεί κανείς ότι η ενσωμάτωση των οικονομιών αυτών στην παγκόσμια οικονομία ανάπτυξης και η καταστροφή της αυτοδυναμίας τους σημαίνει ότι ακόμα και οι εισαγωγές δημητριακών (σε όγκο) είναι σήμερα υπερδιπλάσιες στο Περού και σχεδόν διπλάσιες στην Κολομβία,⁶⁰⁰ σε σχέση με το 1974, τότε μπορεί να αντιληφθεί γιατί οι εξαγωγές ναρκωτικών (με τα «στραβά μάτια» των κυρίαρχων ελίτ) είχαν φθάσει, στο τέλος της προηγούμενης δεκαετίας, το ύψος όλων των νόμιμων εξαγωγών της Βολιβίας, το 35% των εξαγωγών του Περού και το 25%-50% των εξαγωγών της Κολομβίας!⁶⁰¹

Από τη μεριά επομένως της προσφοράς, δεν είναι, όπως απλοϊκά παρουσιάζεται το θέμα από τους οπαδούς της φιλελευθεροποίησης, τα υπερκέρδη των μαυραγοριτών ναρκωτικών που την ενισχύουν. Όσο η διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς υποχρεώνει εκατομμύρια ανθρώπων να ζουν από την παραγωγή ναρκωτικών, η προσφορά θα εξακολουθεί να αυξάνει, ανεξάρτητα αν τα κέρδη (μικρά η μεγάλα) τα καρπούνται παράνομοι μαφιόζοι (αλλά και άνεργοι περιθωριακοί κ.λπ.) ή (σε περι-

600. World Bank, *World Development Report*, διάφορα έτη.

601. R.T. Naylor, *Bankers, Bagmen and Bandits*, Black Rose, 1990, σελ. 122.

πτώσει φιλελευθεροποίησης) ευπρεπείς κύριοι των πολυεθνικών, των σουπερμάρκετ κ.ά. Σύμφωνα μάλιστα με πρόσφατη μελέτη του αγγλικού Εργατικού Κόμματος η φιλελευθεροποίηση θα οδηγήσει στη μονοκαλλιέργεια ναρκωτικών σε πολλές χώρες στον Νότο, με πιθανές δραματικές συνέπειες στην προσφορά.⁶⁰²

Από τη μεριά της ζήτησης, θα έπρεπε να αναφερθούμε σε μια σειρά παραγόντων, κυρίως πολιτιστικών, που έχουν όμως άμεση η έμμεση σχέση με την εξάπλωση της καταναλωτικής κοινωνίας στο Βορρά - όπου και παρατηρείται η σημαντικότερη επέκταση του φαινομένου. Συγκεκριμένα:

- Η αλλοτρίωση του σημερινού ανθρώπου ο οποίος ωθείται να παράγει περισσότερα, με εργασία που συνήθως δεν προσφέρει κανένα νόημα παρά μόνο αν συνδεθεί με το στόχο της μεγαλύτερης κατανάλωσης
- η ψυχική ανάγκη «φυγής» από έναν άδειο υλικό κόσμο
- η ανασφάλεια
- η παθητικοποίηση και η ιδιωτικοποίηση του πολίτη, που ενισχύονται συστηματικά όχι μόνο με την εξάπλωση της καταναλωτικής κοινωνίας αλλά και με τη διογκούμενη συγκέντρωση πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής εξουσίας στα χέρια των ελίτ, που τη διαχειρίζονται, αποτελούν και τους σημαντικότερους θεσμικούς παράγοντες σε σχέση με την επέκταση της ζήτησης ναρκωτικών.

Οι παράγοντες αυτοί οδηγούν είτε σε μεταφυσικές διεξόδους (κινήματα «ξαναγεννημένων Χριστιανών», «Νέας Εποχής», νεοορθόδοξων κ.ά.) είτε στα ναρκωτικά. Η φιλελευθεροποίηση επομένως δεν λύνει το πρόβλημα της εξάπλωσης της ζήτησης ναρκωτικών (εκτός αν δεχθούμε τις αφελείς εξηγήσεις του «νομπελίστα Friedman» ότι η γοητεία του παράνομου καρπού είναι ο κύριος λόγος της αυξανόμενης ζήτησης!).

Το συμπέρασμα είναι ότι το πρόβλημα των ναρκωτικών δεν είναι θέμα καταστολής ή φιλελευθεροποίησης αλλά άρσης των αιτίων που οδηγούν στη μαζική παραγωγή και κατανάλωση. Η μόνη επομένως μακροπρόθεσμη λύση είναι η πάλη για την αντικατάσταση της διεθνοποιημένης οικο-

602. *The Guardian*, 3/11/91.

νομίας της αγοράς και της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας» με μια νέα δημοκρατική μορφή οργάνωσης της διεθνούς κοινωνίας, όπως υποστηρίχθηκε στο τρίτο κεφάλαιο, που θα εξασφαλίζει την ισοκατανομή της πολιτικής και οικονομικής δύναμης.

Η ικανοποίηση της θεσμικής αυτής προϋπόθεσης δημιουργεί τη βασική ελπίδα ότι το πρόβλημα των ναρκωτικών θα επανέλθει στις φυσιολογικές διαστάσεις του, δηλαδή αυτές της εποχής πριν την παγκοσμιοποίηση όταν βασικά αφορούσε πολύ μικρές μειονότητες στον πληθυσμό που για προσωπικούς λόγους ήθελαν να πειραματίζονται με «τεχνητούς παράδεισους». (Δεν αναφέρομαι στη χρήση ναρκωτικών για ιατρικούς λόγους, που είναι βέβαια θεμιτή, ούτε στη χρήση για θρησκευτικούς λόγους που σε μια πραγματικά δημοκρατική κοινωνία βαθμιαία θα εξαλειφθεί μαζί με το ίδιο το «όπιο των λαών», τη θρησκεία.)⁶⁰³ Με άλλα λόγια, όταν οι άνθρωποι θα μπορούν να ικανοποιούν τις βασικές (τουλάχιστον) ανάγκες τους χωρίς να εξαρτώνται από την αγορά δεν θα υπάρχει λόγος να καταφεύγουν στην παραγωγή ή το εμπόριο ναρκωτικών για να επιβιώσουν. Αντίστοιχα, όταν η νέα κοινωνία θα προσφέρει πραγματικό νόημα στη ζωή, εφόσον θα εξασφαλίζει την αυτονομία των πολιτών ως ατόμων και ως συνόλου, δεν θα χρειάζεται αυτοί να καταφεύγουν στα ναρκωτικά για να προσδίδουν νόημα στη ζωή τους.

Βραχυπρόθεσμα, όπως θα προσπαθήσω να δείξω στη συνέχεια, θα έπρεπε να εγκαταλειφθεί τόσο η πολιτική της καταστολής της χρήσης όσο και η πολιτική της φιλελευθεροποίησης. Το εμπόριο ναρκωτικών είτε νόμιμο είτε παράνομο είναι εγκληματικό για το κοινωνικό σύνολο. Η πρόληψη και η θεραπεία θα έπρεπε να ανατεθούν στην πρωτοβουλία αυτοοργανωμένων και κατάλληλα εκπαιδευμένων πολιτών, στο επίπεδο συνοικίας ή δήμου (όπως άλλωστε έχει προταθεί από ανθρώπους με πείρα και γνώσεις πάνω στο θέμα) και όχι στο Κράτος και τους εμπόρους.

603. T. Fotopoulos, «The Rise of New Irrationalism and its Incompatibility with Inclusive Democracy», *Democracy and Nature*, τόμ. 4, αρ. 2/3, 1998, σελ. 1-49.

β. Εξουσία και ναρκωτικά

Όπως ανάφερα παραπάνω, τμήμα της «προοδευτικής» μυθολογίας που αναπτύσσεται, ιδιαίτερα στη χώρα μας, θεωρεί ότι το πρόβλημα των ναρκωτικών είναι απλώς ένα «εξουσιαστικά κατασκευασμένο πρόβλημα». Ότι δηλαδή για διάφορους λόγους, που εξυπηρετούν την (αμερικανική) εξουσία, έχει εισαχθεί η ποινικοποίηση της χρήσης. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι οι υποστηρικτές του μύθου αυτού δεν βλέπουν καμία αντίφαση στο γεγονός ότι σήμερα η (ευρωπαϊκή) εξουσία τάσσεται υπέρ της φιλελευθεροποίησης, από τμήματα της ηγεσίας του κλήρου και της... αστυνομίας μέχρι και κόμματα του κατεστημένου, όπως οι βρετανοί Φιλελεύθεροι, που θέτουν τώρα θέμα αναθεώρησης της νομοθεσίας για τα ναρκωτικά.

Δεν θα επαναλάβω τις θέσεις που επανειλημμένα έχω υποστηρίξει αλλού πάνω στο κρίσιμο αυτό κοινωνικό πρόβλημα.⁶⁰⁴ Συνοπτικά, η θέση που προσπάθησα να υποστηρίξω στο παρελθόν είναι ότι η λύση δεν βρίσκεται ούτε στην ποινικοποίηση της χρήσης, που απλώς τιμωρεί τα θύματα, ούτε βέβαια στη νομιμοποίηση των ναρκωτικών, που θα συντείνει στην εξάπλωσή τους. Δεδομένου δηλαδή ότι η σημερινή επιδημική εξάπλωση των ναρκωτικών αποτελεί ένα νέο κοινωνικό φαινόμενο το οποίο μπορεί να εξηγηθεί με αναγωγή στους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες που προσδιορίζουν το σημερινό σύστημα κοινωνικής οργάνωσης, οποιαδήποτε απόπειρα πραγματικής αντιμετώπισης του προβλήματος θα έπρεπε να στοχεύει πρωταρχικά στην αποτροπή της παραπέρα εξάπλωσης της κατάχρησης ναρκωτικών και την παράλληλη κοινωνική ενίσχυση των εξαρτημένων και όχι απλώς στην καταπολέμηση των συμπτωμάτων της κατάχρησης ναρκωτικών (αύξηση εγκληματικότητας κ.λπ.). Προς την κατεύθυνση αυτήν είχα προτείνει παλαιότερα την άρση της ποινικοποίησης της χρήσης που δεν θα συνοδευόταν όμως από τη νομιμοποίηση των ναρκωτικών, αλλά από τη δημιουργία κοινοτικών κέντρων, τα οποία, με στόχο την ενδυνάμωση της ατομικής αυτονομίας

604. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Ναρκωτικά. Πέρα από τη δαιμονολογία της ποινικοποίησης και την «προοδευτική» μυθολογία της φιλελευθεροποίησης*, ό.π.

των χρηστών, θα στήριζαν τα προγράμματα πρόληψης και κοινωνικού ελέγχου.

Η πρόταση αυτή στηρίζεται στη θέση ότι η εξάρτηση από ναρκωτικές ουσίες και ιδιαίτερα από τα σκληρά ναρκωτικά, αλλά όχι σπάνια και από τα μαλακά, είναι αναμφισβήτητο ότι έχει κοινωνικές συνέπειες, καθώς και βραχυχρόνιες, αν όχι μακροχρόνιες, επιδράσεις στη διανοητική ικανότητα των χρηστών, πράγμα που νομιμοποιεί το κοινωνικό σύνολο στον έλεγχο της χρήσης τους. Αυτό όμως δεν συμβαίνει με το τσιγάρο, το αλκοόλ ή με τον... καφέ, όπως εκ του πονηρού ισχυρίζονται οι προοδευτικοί «αντεξουσιαστές». Και αυτό, διότι η μόνη συνέπεια της εξάρτησης από το τσιγάρο είναι η διακινδύνευση της ζωής του ίδιου του χρήστου, ιδιαίτερα όταν υπάρχουν μέτρα διαχωρισμού καπνιστών και μη σε δημόσιους χώρους. Ούτε βέβαια υπάρχει σύγκριση με το αλκοόλ, παρόλο που η εξάρτηση από αυτό έχει ανάλογες κοινωνικές συνέπειες με τα ναρκωτικά, εφόσον είναι δεδομένο ότι η αναλογία αλκοολικών προς τους καταναλωτές είναι ελάχιστη σε σχέση με την αντίστοιχη αναλογία στα ναρκωτικά. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι ίδιοι οι εξαρτημένοι από ναρκωτικά σε πρόσφατη έρευνα που δημοσιεύθηκε στο δελτίο του βρετανικού Royal College of Psychiatry δηλώνουν ότι είναι εναντίον της αποποινικοποίησης των ναρκωτικών, με την εξαίρεση της κάνναβης. Όπως δήλωσε ο Dr. Sahib που συνέταξε τη σχετική έκθεση, «η πλειονότητα των χρηστών πιστεύει ότι η αποποινικοποίηση των ναρκωτικών θα οδηγήσει σε αύξηση της χρήσης».⁶⁰⁵

Όμως, σήμερα έχει καλλιεργηθεί η ιδεολογία ανάμεσα στους νέους, ιδιαίτερα στον αντεξουσιαστικό χώρο, ότι η κατανάλωση ναρκωτικών, που συχνά καταλήγει σε εξάρτηση, αποτελεί κάποιο είδος «αντεξουσιαστικής» στάσης ζωής. Η πολιτική της ποινικοποίησης της χρήσης παίζει βασικό ρόλο στη «νομιμοποίηση» της βλακώδους αυτής ιδεολογίας, η οποία δεν έχει κανένα θεωρητικό ή ιστορικό στήριγμα. Έτσι, στο θεωρητικό επίπεδο, υποστηρίζεται η θέση ότι η κατασταλτική πολιτική ανάγεται στην υπέρτατη πλανητική εξουσία των ΗΠΑ (και της CIA) με στόχους:

605. L. Harding, *The Guardian*, 14/4/98.

τη δημιουργία υποκατάστατου στην «αυτοκρατορία του κακού» που εξαφανίστηκε με το τέλος του ψυχρού πόλεμου, την παροχή καλύμματος (και χρηματοδότησης) για επεμβάσεις οπουδήποτε απειλούνται τα συμφέροντα των ΗΠΑ, τον έλεγχο του «πλεονάζοντος» (κατά Chomsky) πληθυσμού μέσω της αύξησης της καταπίεσης και της συνακόλουθης τρομοκράτησής του, τη δημιουργία δυνατότητας για το χρηματοπιστωτικό σύστημα των ΗΠΑ να επεκτείνει τις δραστηριότητές του μέσω της διαχείρισης του παράνομου χρήματος από το λαθρεμπόριο ναρκωτικών κ.λπ. Αλλά, μολονότι κανένας δεν θα αμφισβητούσε ότι η κατασταλτική πολιτική έχει παίξει πράγματι κατά καιρούς τους παραπάνω ρόλους, αποτελεί κατά τη γνώμη μου απλοϊκή γενίκευση η άποψη ότι για τις άρχουσες ελίτ στις ΗΠΑ και αλλού η πολιτική καταστολής επιβάλλεται βασικά από λόγους σαν τους παραπάνω. Όπως αντίστοιχα θα αποτελούσε ανόητη συνωμοσιολογία η δικαιολόγηση της ποτοαπαγόρευσης στη διάρκεια του μεσοπόλεμου για παρόμοιους λόγους.

Είναι φανερό ότι η κατασταλτική πολιτική επιβάλλεται βασικά από τις ανάγκες του κεφαλαίου για παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα τις οποίες αγνοούν οι προοδευτικοί «αντεξουσιαστές». Διότι βέβαια αυτό που ανησυχεί τις άρχουσες ελίτ σε σχέση με τα ναρκωτικά δεν είναι ο αριθμός των θανάτων που προκαλούν, αλλά το γεγονός ότι, πέρα από την επιπρόσθετη επιβάρυνση στα συστήματα υγείας, επιδρούν αρνητικά στη διανοητική ικανότητα των εξαρτημένων και επομένως στην παραγωγικότητα τους. Γι' αυτό και δεν σκοτίζονται εάν το τσιγάρο προκαλεί αντίστοιχη επιβάρυνση στα συστήματα υγείας και περισσότερους θανάτους. Είναι άλλωστε προφανές ότι όλα τα παραπάνω οφέλη από την κατασταλτική πολιτική μπορούν να επιτευχθούν (και ήδη επιδιώκονται) με αλλά μέσα. Για παράδειγμα, ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» από χρόνια παίζει πολύ πιο σοβαρό ρόλο υποκατάστατου στην «αυτοκρατορία του κακού» από τον «πόλεμο κατά των ναρκωτικών» και ήδη έχει οδηγήσει σε αντίστοιχες επεμβάσεις στη Μέση Ανατολή, την Αφρική και αλλού, ενώ τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου 2001 αναδεικνύουν τον «πόλεμο» αυτόν σε επάξιο διάδοχο του Ψυχρού Πολέμου. Ακόμη, η εξουσία δεν έχει έλλειψη προσχημάτων για την καταπίεση του πλεονάζοντος πληθυσμού, όπως άλλωστε συνέβαινε και πριν την εξάπλωση των ναρ-

κωτικών. Ούτε βέβαια, η επιβίωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος των ΗΠΑ εξαρτάται από τη διαχείριση του ναρκοχρήματος»! Τα κέρδη άλλωστε από ένα νόμιμο εμπόριο των ναρκωτικών δεν θα ήταν χαμηλότερα από τα σημερινά. Εάν λοιπόν η αμερικανική ελίτ σήμερα είναι υπέρ της κατασταλτικής πολιτικής αυτό δεν οφείλεται σε κάποια συνωμοσία αλλά απλώς στο γεγονός ότι κρίνει (προς το παρόν) ότι το όφελος στην παραγωγικότητα από την καταστολή, που πιστεύει ότι συγκρατεί την παραπέρα εξάπλωση των ναρκωτικών, είναι σημαντικότερο από το προσδοκώμενο όφελος από τη νομιμοποίηση (μείωση εγκληματικότητας κ.λπ.). Αντίθετη εκτίμηση κάνουν σήμερα οι ευρωπαϊκές ελίτ που στρέφονται υπέρ της φιλελευθεροποίησης.

Αλλά και η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι ο έλεγχος του πληθυσμού δεν επιτυγχάνεται μόνο μέσω της καταστολής, όπως (αφελώς ή μη) υποστηρίζουν οι «αντεξουσιαστές», αλλά, πολύ περισσότερο, μέσω της ίδιας της διάδοσης των ναρκωτικών από την εξουσία. Ο Marx είχε παραστατικά περιγράψει στην αρθρογραφία του πώς οι βρετανοί αποικιοκράτες είχαν καταφύγει ακόμη και σε πόλεμο με την Κίνα για να διασφαλίσουν την εισαγωγή οπίου. Δηλαδή, ενός «δηλητηριώδους», κατά το Marx, ναρκωτικού που, όπως τόνιζε, ήταν προηγούμενα εντελώς άγνωστο στους Κινέζους, με προφανή στόχο την εξασφάλιση της οικονομικής εξάρτησης της απέραντης αυτής χώρας.⁶⁰⁶ Αλλά και πρόσφατα, όπως αποκάλυψε ο Gary Webb,⁶⁰⁷ η CIA εσκεμμένα δημιούργησε μια επιδημία κοκαΐνης στα γκέτο των μαύρων του Λος Άντζελες (πράγμα που πρόσφατα επιβεβαίωσαν τρεις κυβερνητικές εκθέσεις) για να χρηματοδοτήσει τους κόντρας της Νικαράγουας, με αποτέλεσμα την αποσύνθεση της μαύρης κοινότητας.⁶⁰⁸ Έτσι, με ένα συμπάρο η CIA πετύχαινε δυο τρυγόνια: την «ειρηνοποίηση» τόσο των Νικαραγουανών (με τις σφαίρες) όσο και των μαύρων -που είναι κατεξοχήν θύματα του νεοφιλελευθερισμού- (με τα ναρκωτικά).

606. K. Marx, *On Colonialism and Modernization*, Anchor, 1969, σελ. 340-48.

607. G. Webb, *Dark Alliance: The CIA, The Contras and the Crack Cocaine Explosion*, Seven Stories Press, 1998.

608. D. Taylor, *The Guardian*, 16/9/99.

γ. Ο ελληνικός «εκσυγχρονισμός» στα ναρκωτικά

Όπως είχα προβλέψει αλλού,⁶⁰⁹ «οι "εκσυγχρονιστικές" τάσεις, που φαίνεται ότι επικρατούν σήμερα στην ΕΕ, για την ελεύθερη διάθεση της κάνναβης και την παροχή μεθαδόνης και ηρωίνης σε όλους τους εξαρτημένους χρήστες με απλή συνταγή γιατρού, πρόκειται σύντομα να υιοθετηθούν και από τη δική μας "εκσυγχρονιστική" ελίτ». Η πρόταση αυτή ήδη υλοποιείται σε σειρά από ευρωπαϊκές χώρες ενώ προβληματίζεται για την εφαρμογή της ακόμη και η αμερικανική ελίτ (από δικαστές, μέχρι... το Χόλυγουντ!), παρά τα συνωμοσιολογικά ανοητολογήματα ότι ο (αμερικανικός) «πόλεμος κατά των ναρκωτικών» αποτελεί το κύριο μέσο για τον έλεγχο του πλανήτη. Είναι φανερό ότι τα «προοδευτικά» τμήματα της υπερεθνικής ελίτ αποφάσισαν την ουσιαστική λήξη του πόλεμου κατά των ναρκωτικών, όχι βέβαια διότι... βαρέθηκαν να ελέγχουν τον πλανήτη αλλά διότι σήμερα εκτιμούν ότι η κατασταλτική πολιτική έχει γίνει πιο δαπανηρή για τις ελίτ (σε όρους αυξημένης εγκληματικότητας και επιβάρυνσης των συστημάτων υγείας) από μια εναλλακτική πολιτική φιλελευθεροποίησης της νομοθεσίας. Η εναλλακτική βέβαια αυτή πολιτική έχει το δικό της κόστος για τις ελίτ, γι' αυτό και μέχρι σήμερα την απέφευγαν. Το κόστος αυτό μετριέται σε όρους μείωσης της παραγωγικότητας που θα επέφερε η αναμενόμενη (όπως έδειξε η εμπειρία μετά την άρση της ποτοαπαγόρευσης) παραπέρα εξάπλωση της χρήσης των ναρκωτικών. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι η σημερινή φιλελευθεροποίηση της νομοθεσίας στη Δύση συνοδεύεται από προτάσεις για υποχρεωτικά «τεστ» των υπόπτων για κατάχρηση ναρκωτικών ανάμεσα στους εργαζόμενους, ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι αρνητικές συνέπειες στην παραγωγικότητα.

Με τη συνήθη λοιπόν καθυστέρηση ήδη γίνονται τα πρώτα βήματα και στη χώρα μας για τον «εκσυγχρονισμό» της σε σχέση με το πρόβλημα των ναρκωτικών που αυξανόμενα παίρνει εκρηκτικές διαστάσεις. Αυτό δείχνει για παράδειγμα η «πρόταση των πέντε» βουλευτών από όλα

609. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Ναρκωτικά. Πέρα από τη δαιμονολογία της ποινικοποίησης και την «προοδευτική» μυθολογία της φιλελευθεροποίησης*, ό.π.

τα «εκσυγχρονιστικά» κόμματα (ΠΑΣΟΚ, ΝΔ, ΣΥΝ) που υιοθετεί την παραπάνω γραμμή της υπερεθνικής ελίτ. Η πολιτική αυτή δεν έχει βέβαια στόχο την καταπολέμηση της εξάπλωσης των ναρκωτικών που είναι το πρόβλημα αλλά, όπως ρητά δηλώνει, τον «περιορισμό της βλάβης» (harm reduction) με την έννοια της μείωσης των κινδύνων που αντιμετωπίζουν όσοι χρησιμοποιούν «ναρκωτικές» ουσίες. Η (συνήθως σιωπηρή) υπόθεση είναι ότι δεν υπήρξαν ποτέ, ούτε θα υπάρξουν στο μέλλον, κοινωνίες χωρίς «ναρκωτικά» - υπόθεση που διαστρεβλώνει την ιστορική εμπειρία η οποία δείχνει ότι η σημερινή επιδημική σχεδόν εξάπλωση των ναρκωτικών είναι πρωτόγνωρο φαινόμενο που συνδέεται με την ανάδυση της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης στο τελευταίο τέταρτο του εικοστού αιώνα και έχει ελάχιστη σχέση με την περιθωριακή χρήση ναρκωτικών ουσιών στο παρελθόν, ή την περιστασιακή χρήση για θρησκευτικούς ή ιατρικούς λόγους.⁶¹⁰

Βασικό στοιχείο της φιλελευθεροποιητικής νομοθεσίας είναι ο διαχωρισμός μεταξύ «μαλακών» (κυρίως της κάνναβης) και «σκληρών» ναρκωτικών, με βάση την υπόθεση ότι η κάνναβη δεν είναι εξαρτησιογόνος ουσία και οπωσδήποτε είναι λιγότερη επικίνδυνη από τα «σκληρά». Όμως, όπως έδειξε πρόσφατη έρευνα του καθηγητού Steven Goldberg στο *Nature Neuroscience*⁶¹¹ η κάνναβη είναι το ίδιο εξαρτησιογόνος όσο και ναρκωτικά όπως η κοκαΐνη, κάτι που καταρρίπτει τον «προοδευτικό» μύθο ότι είναι αβλαβής⁶¹². Όσον αφορά την επικινδυνότητα των μαλακών ναρκωτικών είναι γεγονός ότι πολλά από τα «σκληρά» είναι πράγματι πιο επικίνδυνα από την κάνναβη αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι η τελευταία είναι ακίνδυνη, όπως υποστηρίζουν οι «προοδευτικοί», οι οποίοι, συνήθως κρίνοντας «εξ ίδιων», βολικά αγνοούν το γεγονός ότι η ελεγχόμενη χρήση από επιτυχημένα κοινωνικά άτομα έχει εντελώς διαφορετικές συνέ-

610. Ο.π.

611. Βλ. T. Radford, *The Guardian*, 16/10/2000.

612. Πριν προλάβουν οι γνωστοί «αντεξουσιαστές» συνωμοσιολόγοι να τον κατατάξουν στα όργανα της CIA, θα έπρεπε να μάθουν ότι ο Goldberg είχε κάνει παρόμοια ανακάλυψη για το τσιγάρο πριν 20 χρόνια οδηγώντας την καπνοβιομηχανία σε βαθιά κρίση.

πειες από την ανεξέλεγκτη χρήση στην οποία καταφεύγει η συντριπτική πλειοψηφία των χρηστών (άνεργοι και περιθωριακοί νέοι, μαθητές που καταφεύγουν σε τεχνητούς παράδεισους για να εκτονωθούν από την πίεση του σχολείου, φυλακισμένοι κ.λπ.). Όπως έδειξε πολύ πρόσφατη έρευνα που δημοσιεύθηκε στην *British Journal of Psychiatry*⁶¹³ η τακτική χρήση κάνναβης μπορεί να χειροτερεύσει την πνευματική υγεία όχι μόνο ανθρώπων με σχετικές διαταραχές αλλά και κάθε χρήστη οδηγώντας σε «προσβολές πανικού» και άγχος, καθώς και βλάβες στη μνήμη και την ικανότητα συγκέντρωσης. Πράγμα που έρχεται να επιβεβαιώσει προηγούμενες μελέτες που έδειχναν ότι σε ένα εργοστάσιο όπου οι εργάτες χρησιμοποιούν μηχανήματα, οι χρήστες κάνναβης αποτελούν πραγματικό κίνδυνο για τον εαυτό τους και τους άλλους.⁶¹⁴

Ένας άλλος μύθος που χρησιμοποιείται από την «προοδευτική» παραπληροφόρηση, στην οποία στηρίζεται και η «πρόταση των πέντε», είναι ότι όπου στην Ευρώπη εφαρμόστηκε η νέα «εκσυγχρονιστική» πολιτική έχει δώσει γενικώς θετικά αποτελέσματα μετατοπίζοντας, ειδικότερα, τη χρήση από τις νεαρές ηλικίες. Όμως η σχετική εμπειρία διαψεύδει και αυτό τον ισχυρισμό. Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση (Οκτώβρης 2000) του ερευνητικού κέντρου που παρακολουθεί τη χρήση ναρκωτικών στην ΕΕ,⁶¹⁵ μερικές από τις χώρες που χρησιμοποιούν ως υποδείγματα οι οπαδοί της εκσυγχρονιστικής φιλελευθεροποίησης φιγουράρουν στην κορυφή των χωρών της ΕΕ με την υψηλότερη αναλογία «προβληματικών» χρηστών στις ηλικίες 15 έως 64 - κατά σειρά: Λουξεμβούργο, Ιταλία, Βρετανία και Ισπανία. Όσον αφορά την κατάχρηση ναρκωτικών (σκληρών και μαλακών) μεταξύ ανήλικων 15-16 χρόνων, πρώτες στη λίστα έρχονται οι Βρετανία (40%), Ιρλανδία (37%), Ολλανδία (32%) - το κατεξοχήν πρότυπο των οπαδών της φιλελευθεροποίησης- ενώ στην Ελλάδα μόνο το 14% των νέων έκαναν κατάχρηση ναρκωτικών (10% κάννα-

613. T. Radford, *The Guardian*, 1/2/01.

614. H. Carter, *The Guardian*, 2/11/98.

615. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, «State of Drugs in the EU», *The Guardian*, 12/10/2000.

βης). Προφανώς πρέπει να «εκσυγχρονιστούμε» για να εξομοιωθούμε και σε σχέση με αυτό το θλιβερό γεγονός προς τους εταίρους μας!

Φυσικά, η λύση στο πρόβλημα των ναρκωτικών δεν βρίσκεται στη σημερινή καταστολή, αλλά ούτε και στη φιλελευθεροποίηση. Και οι δυο πολιτικές αποσκοπούν στην καταπολέμηση απλώς των συμπτωμάτων του προβλήματος και όχι των ίδιων των αιτιών του. Και αυτό, διότι τόσο η καταστολή όσο και η φιλελευθεροποίηση παίρνουν δεδομένο το θεσμικό πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς και της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης που αποτελεί την απώτερη αιτία της σημερινής μαζικής εξάπλωσης των ναρκωτικών. Η μακροπρόθεσμη επομένως λύση περνά αναγκαστικά μέσα από τον αγώνα εναντίον του θεσμικού αυτού πλαισίου και το κτίσιμο μιας πραγματικά Περιεκτικής Δημοκρατίας. Στο ενδιαμέσο στάδιο, είχα προτείνει παλαιότερα τη δημιουργία ειδικών κέντρων πρόληψης και ενδυνάμωσης της ατομικής αυτονομίας των τοξικομανών σε κάθε δήμο,⁶¹⁶ που θα συνόδευαν την αποποινικοποίηση του χρήστη, π.χ. με αιτιολογικό τη διαταραχή στην πνευματική λειτουργία που αναμφισβήτητα προκαλεί η κατάχρηση ναρκωτικών. Η χρήση όμως δεν θα πρέπει να αποποινικοποιηθεί για κανένα ναρκωτικό, μαλακό ή σκληρό, ώστε να παραμένει η κοινωνική ηθική απαξίωση των ναρκωτικών που αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο μιας αποτελεσματικής προληπτικής πολιτικής. Η έμμεση διαφήμιση των ναρκωτικών ουσιών στην οποία καταλήγει η προπαγάνδα για τη φιλελευθεροποίηση αποτελεί βασικό λόγο που οι νέοι μας απερίσκεπτα καταφεύγουν στα ναρκωτικά, υποθέτοντας ότι, ιδιαίτερα τα «μαλακά», δεν βλάπτουν, παρά το γεγονός ότι συνήθως αποτελούν το πρώτο βήμα για τη μετέπειτα μετάβαση στα σκληρά.

Μια τέτοια πολιτική, που πραγματικά θα «περιορίζει τη βλάβη», προϋποθέτει αποτελεσματικό, κεντρικό και τοπικό, έλεγχο της προμήθειας/διάθεσης ναρκωτικών μέσω της πάταξης της παραγωγής-εμπορίας-προμήθειας ναρκωτικών ουσιών με αυστηρές ποινές κατά των μεγαλεμπόρων και αποποινικοποίηση των χρηστών-μικρεμπόρων, εντατική προ-

616. Βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Ναρκωτικά. Πέρα από τη δαιμονολογία της ποινικοποίησης και την «προσοδευτική» μυθολογία της φιλελευθεροποίησης*, ό.π.

βολή από τα σχολεία και τα ΜΜΕ των επικίνδυνων συνεπειών από την κατάχρηση ναρκωτικών, δωρεάν παροχή, αποκλειστικά από τα ειδικά κέντρα, με απαγόρευση της κερδοσκοπικής ιδιωτικής «πρωτοβουλίας», υπηρεσιών απεξάρτησης και στήριξης και -το κυριότερο- κοινωνική δέσμευση για την επανένταξη των τοξικομανών στη κοινωνία.